

Mediális veszedelem avagy Mikszáth Kálmán Zrínyije a médiumok határvidékén

Ha minden megismerést az önreferencia és a kifelé irányuló referencia közötti megkülönböztetés alapján kell kidolgozni, akkor egyszersmind azt is ki kellene mondanunk, hogy minden megismerés (s ezáltal minden valóság): konstrukció. Hiszen ez a megkülönböztetés önreferencia és kifelé irányuló referencia között nem a rendszer környezetében lelhető fel [...], hanem csak is magában a rendszerben.¹

Eisemann György 1998-as Mikszáth-monográfiája számos új irányt nyitott meg az értelmezés számára, amelyek aztán valóságos újraolvasási hullámot indítottak el. Az azóta megjelent tanulmányok elsősorban a modernség által leértékelt stílárís, tematikus sajátosságok, vagy a Mikszáth nevével összefonódott anekdota értékelésének szempontjából hoztak újat.² Jelen írás ezen újraolvasási hullám folytatásaként Mikszáth Kálmán *Új Zrínyiasz* című regényének³ mediális aspektusból történő értelmezésére tesz kísérletet, s csatlakozik ahhoz a diskurzushoz, amely a medialis-tásméletek vonatkozásában éles cezúrát érzékel és tételez a regény megjelenésének időszakában (1898). Friedrich Kittlernek a magyar kultúratudományi diskurzusból is pozitív visszhangra talált lejegyzőrendszer-konceptiója,⁴ azon belül is az 1900-as lejegyzőrendszer a magyar irodalom vonatkozásában már pusztán temporális értelemben is jelzi Zrínyiék feltámadásának mediális jelentőségét, amikor a regényben közlik velük, hogy „benne leszünk maholnap az ezerkilencszázban.”⁵ Az írott nyelv mint médium a századfordulóra egy lesz csupán a médiumok között, és kénytelen feladni

¹ Niklas LUHMANN, *A tömegmédiá valósága*, ford. BERÉNYI Gábor, Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet – Gondolat, Budapest, 2008, 13.

² Talán a legjelentősebb kötetek ebből a szempontból: HAJDU Péter, *Csak egyet, de kétszer. A Mikszáth-próza kérdései*, Gondolat–Pompeji, Budapest–Szeged, 2005.; T. SZABÓ Levente, *Mikszáth, a kételkedő modern. Történelmi és társadalmi prezentációk Mikszáth Kálmán prózapoétikájában*, L'Harmattan, Budapest, 2007.

³ MIKSZÁTH Kálmán, *Új Zrínyiasz* = MIKSZÁTH Kálmán *Összes művei*, 10. kötet, *Regények és nagyobb elbeszélések*, X., 1897–1898. *A demokraták. Új Zrínyiasz*, s. a. r. KIRÁLY István, Akadémiai, Budapest, 1957, 47–216. (A továbbiakban: MKÖM 10.)

⁴ Lásd MESTERHÁZY Balázs, *Irodalom, kultúra, tudomány. Az 1800-as lejegyzőrendszer. Friedrich A. Kittler: Aufschreibesysteme 1800/1900 = Történelem, kultúra, medialisitás*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő, SZIRÁK Péter, Balassi, Budapest, 2003, 146–155.; LŐRINCZ Csongor, *Medialisitás és diskurzus. Az 1900-as lejegyzőrendszer. Friedrich A. Kittler: Aufschreibesysteme 1800/1900 = Uo.*, 156–173. Kittler német, francia és angol példákon dolgozott, de az elmélet hazai recepciójához kapcsolódva úgy tűnik, hogy az megállja helyét a magyar irodalom temporálisan hozzákapcsolható szövegeinek mediális vizsgálata során is.

⁵ Így világosítja fel a feltámadt Zrínyiéket egy szöveg-kortárs. MKÖM 10, 65.

az 1800-as lejegyzőrendszerben betöltött pozícióját, amely a transzcendentális hang transzparens közvetítésének evidenciáján nyugodott.⁶ Ezzel párhuzamosan a kézírással még létrejövő organikus-szubjektív garanciáit is elveszíti az írógép által anyagiságában teresülő írásban.⁷

A feladással és elvesztéssel erősödik fel az a bizonyos elidegenedettségtapasztalat is, amely már a nyomtatott szöveg által korábban is közvetített üzenetek vonatkozásában fennállt.⁸ Az irodalomnak mint médiumnak már ezt megelőzően is egyre fokozódó versenyhelyeztetel kellett szembenéznie, amely nem csupán önterápiás gesztusokra készítette,⁹ hanem olyan mediális transzpozíciókra is, amelyek már megjelenésükkel bejelentettek egy új korszakot a regény és az irodalom történetében.

Úgy vélem, hogy Mikszáth Kálmán következőkben bemutatott kísérlete közvetlenül ehhez a folyamathoz kapcsolható: az írásban elfojtott performativitás kompenzációját egy technikai médiumban, a rotációs eljárással készülő napisajtóban igyekszik megjeleníteni,¹⁰ egy olyan új mediális közteret létrehozva, amelyre azóta sem nagyon akadt példa.¹¹

Az irodalomról mint a tömegmédiá szórakozató programsávjáról való gondolkozás ma különösen időszerű. Az 1900-as lejegyzőrendszerrel elindult folyamatok mára odáig haladtak, hogy nem csupán az olvasók-nézők elcsábításáról, hanem megteremtéséről is szokás beszélni. Kittler „ügynevezett emberének”¹² identitását az a médium határozza, teremti meg, amelyhez érzékszerveivel és értelmezői kapacitásaival rácsatlakozott. Az írás elidegenítő funkciójára nem mellesleg a regény hőse, Zrínyi Miklós (aki nem ír, nem olvas a szövegben) szintén úgy reflektál, mint a megjelenés idejének sajátosságára:

De hisz ez semmi. Mert ha oda nem mégysz, hát ki nem lökhetnek. Nagy szamarak ezek a mostani emberek. És én kezdem is már pedzeni, hogy miben sántikálnak. Mikor ide jöttünk, mindjárt az első napokban behoz a szállodámbeli portás egy kártyát, amelyen egy ismerős miniszter neve áll, a kártya egyik füle be volt hajtvva. Minek ez a papiros? kérdeztem a portástól. „A miniszter úr látogatást tett önnél ma.” Én nálam, hiszen egész nap itthon voltam, nem láttam én egy fiát se. A portás nevetett: „Hát persze, ő maga nem

⁶ LŐRINCZ, I. m., 164.

⁷ Uo., 165.

⁸ BEDNANICS GÁBOR – BENGI László, *In rebus mediorum. Amikor az írástudó McLubant olvas = Történelem, kultúra, medialitás*, 186–187.

⁹ Lásd K. LUDWIG PEIFFER, *A mediális és az imaginárius. Egy kultúranropológiai médiaelmélet dimenziói*, ford. KERÉKES Amália, Magyar Műhely – Ráció, Budapest, 2005.

¹⁰ A tárcaregény eseményszerűségével, mint a magyar regény performatív önterápiájával kapcsolatban lásd HANSÁGI ÁGNES, *A mediális környezet hatása az elsődleges kanonizációra. A Jókai-regények folytatásos közlése a Pesti Naplóban (1851–1857)*, It 2009/3., 316.

¹¹ A 19. században lezajlott hazai nyomdatechnikai fejleményekkel, média-, és irodalomtörténeti eseményekkel, valamint ezek elméleti vonatkozásival kapcsolatban lásd ZÁKÁNY TÓTH Péter, „A Jókai-írógép” = *Nemzeti művelődés – egységesülő világ*, főszerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, szerk. VINCZE Ferenc – ZÁKÁNY TÓTH Péter, Napkút, Budapest, 2010, 478–538.

¹² Vö. LŐRINCZ, I. m., 158.

volt fenn, de a kártya az éppen annyi, és ha most már méltóságod akarja visszalátogatni, szintén küld egy ilyen behajtott fülű kártyát.” Hát hallottatok már ilyen marhaságot, hogy két papiros találkozik két ember helyett. Én hát azt sejtem, Gáspár öcsém, hogy valami kártyára ráírják a nevedet és azt lökik ki a kaszinóból; mert igazán neveltséges szokásaik vannak.¹³

Az *Új Zrínyiász* korának papírja olyan múltként írja le magát, ahol a papíralapú kommunikáció még rendelkezett azzal a fajta evidenciával, amely képessé tette a nyelvet az identitás megalapozására, egy személy „helyettesítésére”, és amely kor – úgy látszik – végképp múlttrá válik a digitális archiválás és a világháló virtuális terének közegében. Ezzel kapcsolatban talán szemléletes, hogy jelen sorok írója sem fért hozzá az *Új Zrínyiász* eredeti megjelenésének gondosan elrejtett materiális, kézzelfogható alakjához, csupán annak egy digitalizált képéhez, illetve képeihez egy mikrofilmen. Emellett mindenki által elérhető lett az interneten keresztül egy digitalizált változat,¹⁴ ha úgy tetszik, közzépen forog, azonban az eredeti anyag, a papír – amit kérdőre kellene vonni – gyakorlatilag el van zárva egy archívum mélyén.

A fentiekből következően gépen olvasva igyekszem multimedialis közegként hozzáférni a „papírtalanított”, eredeti médiumától részben megfosztott szöveghez. Eljárásom a szigorúan észlelésre koncentráló medialitáselmélet számára is elfogadható lehet, hiszen a digitalizálással tetten értem egy újabb mediális transzpozíciót, amely már nem nélkülöz egy – nélkülözhetetlennek tételezett – technikai médiumot. Még tovább menve – és Derridával szólva – itt felvethető magának a papírnak a multimedialitása is: „Amikor tehát egyetlen tapasztalatban egybegyűjtve működésbe hozza a testet, mindenekelőtt a kezet, a szemet, a hangot, a fület, a papír egyszerre mozgósítja az időt és a teret.”¹⁵ Zrínyi és vitézei itt jelennek meg multimedialisan a tömegmédiá autopoiétikus rendszerének két programterülete: a hírek és a szórakoztatás¹⁶ határmezsgyéjén portyázva, a „minden médium tartalma egy másik médium”, illetve „a médium maga az üzenet”¹⁷ elhíresült tételmondatainak illusztrációjaként, „mint egy kész veszedelem.”¹⁸

Maga Mikszáth is műve Achilles-sarkának tartotta,¹⁹ hogy a saját jelenére való sűrű utalásrendszer (amely a hírlapi médiummal együtt adódott) egyben korlátja is lesz a későbbi hozzáférésnek, ezért már első megjelenése után öt évvel, egy újabb ki-

¹³ MKÖM 10, 119–120.

¹⁴ Az interneten a következő címről néhány kattintással elérhetőek a pdf-formátumban digitalizált dokumentumok (Országos Hírlap 1898. február 15. – 1899. április 14.): <http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=242> (Az Országos Hírlapra a továbbiakban OH rövidítéssel hivatkozom.)

¹⁵ Jacques DERRIDA, *A papír (a)vagy én, tudják...Új spekulációk a szegények fényűzéséről*, ford. BÓNUS Tibor = *Intézményesség és kulturális közvetítés*, szerk. BÓNUS Tibor – KELEMEN Pál – MOLNÁR Gábor Tamás, Ráció, Budapest, 2005, 385.

¹⁶ Ezen rendszer és programterületei vonatkozásában lásd LUHMANN, I. m.

¹⁷ A tételmondatok bővebb kifejtését lásd Marshall McLUHAN, *Understanding Media*, Routledge, London, 1997, 7–21.

¹⁸ MKÖM 10, 79.

¹⁹ „De ha időnk folyamán új kiadások lennének...” MKÖM 10, 238. A szerző megjegyzésében az 1903-as „népszerű” kiadáshoz, mely Lampert Róbert kiadásában jelent meg a Magyar Könyvtár sorozatban.

adás számára,²⁰ magyarázó utószóval látta el.²¹ Az *Új Zrínyiász* mai értelmezését talán ez teszi leginkább problematikussá: keletkezések az akkor aktuális jelen idő kontextusát használta fel egy fikció teréül, amely nem nélkülözött egy végsőkéig ironizált fantasztikus elemet. Ma viszont a szövegnek az a szintje, amely az akkor mindenki által ismert jelenre utal, annak közéleti szereplőivel, gondolkozásával, jellemző karaktereivel, a 21. századi olvasó számára a fikció státusában megjelenő „történelem” érdekességével is bírhat. Természetesen csak abban az esetben, ha az olvasó vállalja az akkori jelentés megképződésének hátteret, horizontot képző szövegvilág birtokba vételét is, ami a maga totalitásában – sikerét illetően – meglehetősen kétséges vállalkozásnak tűnik. Mindenesetre magának Mikszáthnak az erre vonatkozó intenciói is legitimálni látszanak egy ilyen olvasói törekvést, amikor a már említett 1903-as kiadáshoz fűzött jegyzetekben sajátos olvasói eljárást ajánl: „a közönség olvasás közben lehetőleg ebbe az időbe képzelje magát”.²² Ehhez egy nem túlburjánzó, de a megértést segítő jegyzetapparátussal igyekszik segítséget nyújtani, valamint felhívja a kései olvasó figyelmét, hogy a szöveget politikai szatíráként olvassa. Mindazonáltal a jelenkori olvasók eleve fikcióként olvassák a szöveget, amely ebből az elkülönülő elvárás horizontból, a kanonikus rögzítésből, illetve az akkori valóság hozzáférhetlenségéből ered, eltekintve így a szöveg aktualitásokra építő szövegszintjétől.²³

„Középkori”²⁴ vitézek modern sorok között

Az *Új Zrínyiász* először Mikszáth saját lapjában, az Országos Hírlapban jelent meg 1898. február 15-e és április 14-e között *Politikai és társadalmi tréfás rajz* alcímmel. Ahhoz, hogy az olvasó közel kerülhessen ehhez a szöveghez, át kell hidalnia azt a szakadékot, amely az akkori tömegmédiá által konstruált közélet valóságától elválasztja. Olyan típusú háttérismeretekről van szó, amelyek nélkül kevésbé valószínű, hogy az olvasó képes megvalósítani a Mikszáth által is ajánlott politikai szatíráként való értelmezést. Az ehhez szükséges szövegfilológiai ismeretek összegyűjtve megtalálhatóak a kritikai kiadás jegyzetapparátusában, ám újabb és újabb összefüggésekkel bővíthetőek a hírlapolvasás során, mikor a múltat „jelen időben” olvassuk. Rohonczy Gedeon „kirohanása” – amelyet Mikszáth jegyzete is említ – így válik intratextuális kirohánássá, hiszen ugyanabban a médiumban, ugyanazon a lapokon „rohan ki” a képviselő a kifelé irányuló referencia (hírek) és az önreferencia (regény) vonatkozásában is. Vagy elég Katárhgy Menyhért figurájának regénybeli feltűnését említeni. Semmilyen

²⁰ Erre a mediális „költözkedésre” az Országos Hírlap is reflektált, és Zrínyiék második feltámadásaként értelmezte, amellyel az irodalomtörténet hatáskörébe kerültek át. Lásd OH 1898. október 15., 10.

²¹ PRAZNOVSZKY Mihály, *Az „Új Zrínyiász” mint kortörténeti enciklopédia*, Somogy 1992/5., 72.

²² MKÖM 10, 238.

²³ Kísérletem – hogy az eredeti médiumnak tekinthető folyóiratban olvassam el, és értelmezsem egy regény szövegét – természetesen nem előzmények nélkül való. Ezzel kapcsolatban lásd például SZILÁGYI Márton, *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Kossuth Egyetemi, Debrecen, 1998, 369–403.

²⁴ Mivel Mikszáth mind a regény szövegében, mind a róla szóló egyéb írásaiban következetesen középkorinak nevezi a mai történeti beosztás szerint korátjkori Zrínyit és társait, ezért ettől – igaz, idézőjelek között – jelen tanulmány szövege sem tér el.

lényegi szerepet nem játszik a cselekmény szintjén a szövegben, egyszerűen csak feltűnik itt-ott: Zrínyiék pesti fogadásakor (mintegy Mikszáth szövegvilágában fogadva az egyébként ott feltámadt hősöket) és a parlamenti ülésteremben. Ezt talán tekinthetjük egy nyílt intratextuális felhívásnak, hiszen ennek a fikatív figurának a leveleiből ismerhette meg az akkori közvélemény is a parlamenti élet, a korteshadjáratok néhány nem éppen bizalomgerjesztő részletét. A kihalt Zrínyi-család hős tagjának szerepeltetésével egyértelmű a fikció megjelenése a hírlapban, azonban ezt egyfajta tudatosnak látszó, folyamatos játék hitelesíti a közéletből, politikából ismert nevek felbukkanásával. Talán itt érhető tetten leginkább – a sorozatos közlés mellett²⁵ – a regénynek egyfajta mediális önterápiája, amely a szenzáció vonalán igyekszik bepótolni azt, amit a magányos olvasás során elveszített.²⁶

Azért kezdtem hozzá a hírlap olvasásához, mert a szöveg napilapokra jellemző kódrendszert imitáló jelei által olyan szünetjelekbe ütköztem, amelyeket a kötetben olvasás során nem tudtam kitölteni. Előzményeket keresve a recepciótörténetben döntően csak a korabeli kritikát találtam, amely még közvetlenül reflektált a tárcaközlésre, és annak következményeire.²⁷ Ez a kritika azért marasztalta el Mikszáthot, mert egy olyan műegész elvárása felől olvasta az *Új Zrínyiászt*, amelynek a hírlapi közlés kifejezetten ártott, és abban nem vettek észre egy – a politikai napisajttal lehetségessé váló – alapvetően új prózapoétikai eljárást.²⁸

A zsurnalisztikának teljes elutasítása a szépirodalomban általánosnak volt tekinthető a korban, hiszen a nagy tekintélyű Gyulai Pál is éppen ebben az évtizedben kezdte el forszírozni, hogy a két médium – napisajtó és szépirodalom – teljes szegregációja őrizheti csak meg az irodalom tisztaságát.²⁹ A későbbi olvasatokban is felmerült a folytatásos közlés, de általában csupán tényét rögzítették, és nem vontak le belőle messzemenő következtetéseket.³⁰ Ehhez képest Mikszáth elképzelése a napisajttóról szinte elválaszthatatlan volt az irodalomtól, amit talán az illusztrál a legjobban, hogy nem egy irodalmi szövege a sajtó mint médium jellegének figyelembevételével született (*Nemzetes uraimék; Galamb a kalitkában*). Zrínyiék feltámasztását illetően ez olyannyira igaz, hogy az *Új Zrínyiász* és az Országos Hírlap ötlete egyszerre született, ezért talán azt a kérdést lehetne feltenni inkább, hogy a recepció számára ho-

²⁵ Ezzel kapcsolatban lásd HANSÁGI Ágnes, *Kanonizáció és medialitás. Kor és technika kölcsönhatásai a kánonképződésben = Uő., Az Ixion-szindróma. Identitás és kánon a romantikában és a modernségben*, Ráció, Budapest, 2006, 142–143.

²⁶ Talán nem véletlen, hogy ebben a folyamatban a regény mint tárcaregény műfaji besorolása, illetve „elit” irodalmi státusa is megkérdőjeleződött. Ezzel kapcsolatban lásd HANSÁGI, *A mediális környezet...*, 303–305.

²⁷ A tárcaközlésre reflektál a jelenkori recepcióban: „Ebben az esetben viszont a főszerkesztő regénye szoros kapcsolatot tart a lap politikai tartalmaival, és nagyon sok aktuálpolitikai utalást, sőt állásfoglalást tartalmaz.” HAJDU Péter, *A szigetvári hős feltámadása. Mikszáth és az Új Zrínyiász*, Forrás 2010/5., 46.

²⁸ MKÖM 10, 357–358. Ahol Hevesi Sándor Magyar Kritikában megjelent írását citálják arról, hogy a zsurnaliszta Mikszáth tönkretette a szépíró Mikszáth szövegét.

²⁹ MKÖM 10, 359. Valamint Gyulai Pál Jókai kritikája kapcsán lásd HANSÁGI, *A mediális környezet...*, 295–300.; SZAJBÉLY Mihály, *Jókai Mór*, Kalligram, Pozsony, 2010, 242–250.

³⁰ Jókai 1850-es évekbeli tárcaregényközléseivel, valamint az első modern értelemben vett tömegmédium hazai megjelenésével kapcsolatban lásd HANSÁGI, *A mediális környezet...*, 311–317.

gyan volt legitimálható az újság testéből kivágott regény olvasása a szerzői szándékra apelláló „klasszikus” olvasat számára, hiszen „a lap története s a lapban élő szándék a művet is magyarázza.”³¹

Egy új lehetőség: regény és paródia ugyanazon a napon

Magyarországon először 1845. január 2-ától kezdődően jelent meg regény politikai napilapban. A gróf Dessewffy Emil szerkesztette Budapesti Híradó közölte báró Jósika Miklós *Akarat és hajlam* című művét a lap tárcarovatában, a vonal alatt.³² Keresztúrszki Ida ezzel foglalkozó tanulmánya a kultúrtermékek³³ 19. századi piacáról beszél, amely piacnak a kialakulását olyan, mediális szempontból alapvető technikai újdonságok tették lehetővé, mint például a távíró.³⁴ Ennek a változásnak a tanulsága, hogy „az olvasnivaló formáján vagy terjesztési módján esett legkisebb változtatás is mekkora hatással van a műalkotást övező mentalitásokra és társadalmi gyakorlatokra.”³⁵ Ezen mentalitások és társadalmi gyakorlatok egy valóban új közegben, az ekkor körvonalazódó tömegmédiá autopoiétikus rendszerében nyilvánulhatnak meg, így lehetőséget biztosítva olyan párhuzamos kommunikációknak is, mint például az eredeti szöveggel párhuzamosan megjelenő paródia.

Az *Új Zrínyiász* paródiája a Hazánk című napilapban Mikszáth szövegével párhuzamosan jelent meg, *Legújabb Zrínyiász* címmel, *Politikai és társadalmi tréfás rajz nem Mikszáth Kálmántól* alcímmel.³⁶ A szerzői név nélkül megjelenő sorozat nem csupán és nem elsősorban Mikszáth szövegének parodizálását tűzte ki célul, sokkal inkább tünik politikai támadásnak és lejáratási kísérletnek Mikszáth, az Országos Hírlap és annak támogatói ellen. Ebben a *Legújabb Zrínyiász*ban a szigetvári hősök feltámadását elismerik, ám azokat, akik Dombóvár felé indultak a szigetvári temetőből, csalóknak titulálja a szöveg: „két pincér, egy fogorvos, két kicsapott színész, és 145 nemzetközi szocialista adta ki magát Zrínyi Miklós és társainak.”³⁷ Ezzel szemben a „valódi” Zrínyiék Eszék felé indulnak, de előbb kiadnak egy nyilatkozatot, melyben a feltámadásukat így indokolják:

mert tudvalevőleg minden föld alá került ősnek ama közös tulajdonsága, hogy ha hitvány utódok hitvány cselekedeteiről hall, hát megfordul a sírjában. Úgy én

³¹ MKÖM 10, 275.

³² Ezt a témát járja körül: KERESZTÚRSZKI Ida, „...de azért nem írok gyárilag...”. *A folytatásos regényközlés megjelenése a kultúrtermékek 19. századi magyar piacán = Klasszikus – magyar – irodalom – történet*, szerk. DAJKÓ PÁL – LABÁDI Gergely, Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2003, 171–193. Jósika tárcaközlésének kritikáját lásd ZÁKÁNY TÓTH, I. m., 519–529.

³³ Ezzel kapcsolatban lásd még: HANSÁGI, *A mediális környezet...*, 294.

³⁴ Lásd TÓTH Benedek, *Újságírók, terek, médiumok = A látható könyv. Tanulmányok az irodalmi medialitás köréből*, szerk. HÁSZ-FEHÉR Katalin, Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2006, 161–163.

³⁵ KERESZTÚRSZKI, I. m., 174.

³⁶ Hazánk 1898. február 25. – március 8. Eltérően az MKÖM 10 információtól nem március 6-án fejeződött be a közlés. Egy rész általában két hasábon keresztül tartott, így terjedelmét figyelembe véve az *Új Zrínyiász* függelékeként lehetne közölni.

³⁷ Hazánk 1898. február 25., 10.

alulírott, mint társaim az utóbbi időkben oly sokat voltunk kénytelenek sírunkban megfordulni, hogy bölcsebbnek tartottuk azt végleg elhagyni. Tehát feltámadtunk. Csupán ennyi igaz „Az Új Zrínyiász” című cikkből, a többi utolsó betűig rágalom.³⁸

Mindenestre itt is felfedezhető az a napjainkban is aktuális eljárás, amikor megkérdőjelezhetetlennek tartott történelmi-irodalmi nevek mögött zajlanak jelenkori politikai csatározások. A paródiában Wlassics kultuszminiszternek az *Új Zrínyiász*ban Zrínyinek írt leveléről tudnak, azonban az sem az igazi, az náluk van. Ezt követően párbajjal fenyegetik meg a rágalmazókat (Mikszáth Zrínyi-csapatát, vagy magát Mikszáthot), majd eltűnnek a szövegből. Ettől kezdve a paródia főleg Mikszáth „Országghos” hírlapjával foglalkozik, amelynek alacsony számú előfizetőjén (minden rovatra jut egy, és elférnek a szerkesztőség telefonszobájában), támogatóinak származásán, és furcsa módon Mikszáth személyes tulajdonságain (lusta, ravasz) és vidékies beszédstílusán élcelődnek. Ez utóbbi talán még az irodalomtörténészeket is meglepi: „Hálljótok, érré á fényé nágy munkórá, pihenni kell; több lévélét ném bonjunk föl, háném odáírjuk, hogy – (folytatása következik)”³⁹ Az egyébként frappáns nyelvezetű és ötletvilágú (például az utolsó rész kétharmada üres: RENDŐRILEG LEZÁRVA pecséttel, mivel Mikszáthék a rendőrséggel elkoboztatták a kéziratot) paródia magát a folytatásosságát is parodizálja, mindig beleszöve a főszövegbe, hogy „Folytatása következik.” Értelmezésünk szempontjából annyi jelentősége mindenesetre lehet ennek a kortárs paródiának, hogy a hír-fikció összemosásában, és a napilapból történő áldézással még inkább elbizonytalaníthatta a korabeli olvasót, hiszen a „valódi” Zrínyiék – szerintük – eltűntek, és a rendőrség a Baranya Megyei küldöttséget fogta el helyettük (a korszakban híres Szalavszkyval együtt), mint szélhámosokat. Emellett az „Országghos” összes előfizetője is kiad egy nyilatkozatot, amelyet Mikszáth „kényszerít ki” belőlük a Hazánkban: „Alulírottak, az »Országghos« összes előfizetői kijelentjük, hogy minden valaha érkező Zrínyi és Társai közül az a Zrínyi És Társai a valódi szigetvári hős-czég, melyet az »Országghos« szerkesztősége annak fog kijelenteni. Minden ezzel ellentétben álló állítás légből kapott kohlomány és rágalom. Budapest, 1898. február 28. Következnek az aláírások.”⁴⁰ Dessewffy nem közölt több szépirodalmat a Budapesti Híradóban, Mikszáth viszont a század végén – saját politikai platform létrehozásának céljával – elindította az Országos Hírlapot egy teljesen megváltozott társadalmi-politikai korszakban, az ország és uralkodója közötti kiegyezés után. Nem mellékes, hogy a korszak médiaviszonyainak megfelelően a politika és a szépirodalom által is érintett tömegmédiium terében történt mindez, amelynek hatásai mind a mai napig érzékelhetőek.⁴¹ A jelenhez, a mai naphoz szorosan kötődő politikai és egyéb hírek közé ékelve jelenik meg egy

³⁸ Uo.

³⁹ Hazánk 1898. február 26., 11.

⁴⁰ Hazánk 1898. március 3., 11.

⁴¹ Ezzel kapcsolatban lásd HANSÁGI Ágnes, *Irónia és identitás I. A romantikus regény lappangó hagyománya. Eötvös József: A falu jegyzője = Uő., Az Ixion-szindróma*, 39.

olyan eminens szöveg az Országos Hírlapban, amely azokhoz képest „maradandó”, hiszen nincsen olyan konkrét célja – mint például a tájékoztatás –, amelyet megvalósítva elveszítené jelentőségét.⁴²

A Mikszáth-recepció, a kritika már egy kanonizált szöveg-egésszel találkozik csak, ezzel szemben igyekeztem közel maradni az eredeti megjelenés materialitásához, még akkor is, ha az csak egy gyűrött újságpapír, „mely máris gyanús a ráírottak minőségét és élettartalmát illetően, előre tudjuk, hogy csomagolópapírrá vagy seggtörő papírrá alacsonyodhat.”⁴³

Vitézek az információ áradatában: hősi eposzból a napihírekbe tördelve

A következőkben az *Új Zrínyiász* „papírját” egy olyan szöveggel igyekszem játékba hozni, amely – mint az információelmélet egyik korai szövege – talán még közelebb van a mediális paradigmaváltás által felvetett problematikához, és kifejezetten a természettudományok oldaláról kereste fel az esztétikai sajátos területét. Nem véletlen, hogy az információelmélet úttörői vajmi keveset tudtak kezdeni az olyan, nem kifejezetten technikai médiumokkal, mint például az irodalom, ezért elsősorban a műszeresen mérhető üzenetekkel dolgozó zenét, valamint a vizuális jelekkel dolgozó festészetet vonták kérdőre. Abraham A. Moles tanulmánya⁴⁴ is ehhez a vonulathoz tartozik, ezért – és mert a szerző kísérleti fizikus – vizsgálódásaiban a mérhetőségre támaszkodik, ez pedig akár nyílt kihívásként is értelmezhető a bölcsészet-, vagy akár a kultúratudományok számára. Természetesen felvetődhet, hogy éppen ez az a pont, ahol az interdiszciplináris megközelítés csődöt mond, hiszen ki merné egy szöveg befogadását, értelmezését bitekben mérni (még akkor is, ha a digitalizált változat mérete megadható: 179 megabájt). Ehhez képest teoretikus szinten azok a kiindulópontok és elméleti eredmények, amelyek a Moles szövegében körvonalazódtak, termékenyen befolyásolták olvasás és értelemadás lehetőségeire irányuló kérdéseimet éppen a hírlap mint médium vonatkozásában. „Gyakorlatilag a rádió, a mozi, a hanglemez és az úgynevezett informáló írásos termékek tették nyilvánvalóvá az emberek közötti kommunikációnak ezt az autonómiáját, és ezzel visszahódították a művészi alkotás eredeti értékét, amely szerint érzelemteremtő, tehát társadalmi hajtóerő, és nem a társadalom esetleges jelensége.”⁴⁵ Ezen a mezőn belül Moles elméleti megközelítésében – nem nélkülözve némi önellentmondást – az olvasás egyértelműen egy monome-

⁴² Lásd Uo., 43.

⁴³ DERRIDA, I. m., 384.

⁴⁴ Abraham A. MOLES, *Információelmélet és esztétikai élmény*, ford. VAJDA András – PLÉH Csaba – KANYÓ Zoltán, Gondolat, Budapest, 1973. A Kitzler által továbbgondolt shannoni elmélet „ember nélküli” rendszerének játékba hozása olyan nehézségekbe ütközött volna, amelyekkel elméleti szinten nem tudtam volna megbirkózni, amellett, hogy az – Moles elméletével ellentétben – nem is tér ki részletesen az irodalomhoz is köthető esztétikai területére. Vö. Claude E. SHANNON, *A hírközlés matematikai elmélete*, ford. TOMPA Ferenc = Claude E. SHANNON – Warren WEAVER, *A kommunikáció matematikai elmélete, az információelmélet születése és távlatai*, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest, 1986, 43–152.

⁴⁵ MOLES, I. m., 10.

diális közeg befogadásaként kerül bemutatásra. Ezzel szemben amellett próbálok érvelni, hogy a szöveg a papíron már önmagában is multimediális jelleggel bír, ami nem másol, és nem objektíven, hanem magában az olvasás folyamatában jön létre, és zajlik le a prózai szövegek esetében is.

Moles még *csatornának* nevezi azt, aminek ma nagyjából a *médiuum* felel meg, hiszen ez az, ami téren és időn át továbbítva megőrzi üzeneteket.⁴⁶ Ha a Szigetvárból kitörő és hősi halált halt Zrínyi az „eredeti jelzés”, akkor végigtekintve kódolás-dekódolás-rekódolás mátrixán a következő folyamatot kísérhetjük figyelemmel: a költő Zrínyi Miklós dekódolja a hagyományt (orális történetet), létrejön az első archívumba való anyag: a *Szigeti veszedelem*. Ezt dekódolja (újraolvassa), majd kódolja Mikszáth, megszületik a minket is értelmezésre inspiráló *Új Zrínyiász*⁴⁷ (aminek napilapmédiума adta párhuzamos paródia-lehetőségét azonnal ki is használja az első *Legújabb Zrínyiász* a Hazánkban), míg ezt a szöveget dekódolja Spiró György, és újrakódolja a második *Legújabb Zrínyiászb*an.⁴⁸ Ha mediális szempontból tekintjük ennek a folyamatnak a központi figuráját, akkor az látható, hogy egy „középkori” hős – nevéhez híven – hősi halált hal a haza, a király, és a kereszténység védelmében, majd egy eposzban jelenik meg, és válik később a nemzeti kánon részévé, reprezentatív alakjává. Innen egy mediális váltással hírlapi sztárrá, és bankárrá válik egy napilap hasábjain (parodizálják is ezért), ahonnan már csak egy ugrás a papírszínpad rivaldafénye Spiró lapjain.⁴⁹ Ezen folyamat során a Zrínyi név egyre újabb és újabb azonosítási lehetőségekkel gazdagodik a transzformációkban, melyekben a nemzeti sztereotípiák körvonalai is elmosódnak.⁵⁰ Egy név íródik itt szét, pontosabban annyira telítődik, hogy körvonalai elmosódnak, talán a történetírók nagy bánatára, de az olvasók nagy örömeire.⁵¹ Mi maradt Zrínyiből ennyi kódolás-dekódolás-rekódolás után? „A név ebben az esetben nem más, mint saját kiüresedett emlékműve, a kiüresedést jelző sírfelirat”,⁵² amivel

⁴⁶ Vö. Uo., 15.

⁴⁷ Ezt az újraírást a 16. és 19. század párbeszéd-képtelenségeként értelmezi: NÉMETH Zoltán, *Az újraírás mint párbeszéd-képtelenség. Mikszáth Kálmán: Új Zrínyiász = Az interkulturális kommunikáció Mikszáth Kálmán műveiben*, Hungarovox, Budapest, 2010, 26–36.

⁴⁸ SPIRÓ György, *Legújabb Zrínyiász, komédia 1991. január-október = Uő., Mohózat. Drámák*, Helikon, Budapest, 1997, 91–170. Emellett egy rádiós feldolgozás is létezik *Bőleány a fővárosban* címmel 1957-ből. MKÖM 10, 275.

⁴⁹ Talán ennek a folyamatnak az áttekintése is érzékelteti, hogy miért éreztem problémásnak Shannon elméletének alkalmazását jelen újraolvasás keretei között.

⁵⁰ A nemzeti sztereotípiák idegen és saját identitás kialakításában játszott szerepéről lásd HANSÁGI Ágnes, *Irónia és identitás II. A patrióta beszédaktus és irónia retorikája Jókainál = Uő., Az Ixion-szindróma*, 70.

⁵¹ A korban evidenciaként élő Zrínyi-képpel kapcsolatban lásd: „férfias erély és elszántság, törhetetlen akarat, szilárd önelhatározás és önérték, szigorú ragaszkodás az adott szó és az eskü betartásához, személyes bátorság, vezéri tehetség, bajtársi szeretet, meggyöngyíthetetlen királyhűség és minden téren pontos kötelességtudás a legfőképp Istenbe vetett hit és bizalom, mély és igaz vallásosság, egyesülve lángoló, önfeláldozó hazaszeretettel.” KARENOVICS József, *Zrínyi Miklós, a szigetvári hős költészetünkben*, Buschmann Ny., Budapest, 1905, 166. Érdekes egyébként, hogy az *Új Zrínyiász* szövegéből épülő „arcot” nem építette bele ebbe a karakterbe, jóllehet számtalan irodalmi, tehát fiktív szöveget figyelembe vett a történeti források mellett.

⁵² Bettine MENKE, *Az olvasás „prozopopoeitája” de Mannál. Az emlékmű kiüresedése*, ford. ÁRMEÁN Otilia = *Paul De Man „retorikája”*, szerk. FÜZI Izabella – ODORICS Ferenc, Gondolat – Pompeji, Budapest – Szeged, 2004, 31–75.

maga a főhős is szembeül, mikor a regény elején látja saját emlékművét, és megtudja, hogy ő tulajdonképpen a „szigetvári hős”.⁵³

Az *Új Zrínyiász* lineáris olvasására tett kísérletet a hírlapban már a laptrördelés alássa, amikor különböző tematikájú és olvasói stratégiát ajánló szövegek között helyezi el, ahol különösségére semmilyen nyomdatechnikai eljárás nem utal, hiszen címe és szerzője az Országos Hírlap többi szövegének is van, azok is a lapokon vannak, ugyanolyan betűknek ugyanabból a repertoárjából merítve, és konzekvens elhelyezésről sem lehet beszélni, mint például a már említett tárcarovatok esetében, hiszen nem minden esetben a „vonal alatt” helyezkedik el. A szöveg a műegész elvárásának vonatkozásában is széttöredezik, és a történet folytonosságának megteremtését az olvasóra bizza. Bizonyára nem véletlen, hogy a folytonosság megteremtéséhez az olvasónak egyben megrendelőnek is kell lennie, ami egyértelműen mutatja a folytatásos közlés gazdasági vonatkozását, hiszen a regény szövegének értelmezhető-élvezhető befogadása aligha enged meg akkora szünetjelet, mint egy lapszám kisebb fejezeti részlete.⁵⁴ A megszerkesztett újság tehát egy ilyen kommunikációs soron áthaladva értelmeződik: szövegkonstrukció (írás) – (újság)lapkonstrukció (szerkesztés-trördelés) – médium mesterséges létrehozása (nyomda) – terjesztés (hozzáférés) – olvasás (konstrukció). Ily módon önálló műalkotásként válik értelmezhetővé, ami érdekes kontextust teremt a szerzőség kérdését illetően is.⁵⁵

A tördelt szöveg befogadásának illusztrálásaképpen érdemes beleolvasni az Országos Hírlap azon 1898. február 15-i számába, amelyben hőseink előttünk a papírról. Talán érzékelhetővé válik, hogy az Országos Hírlap olvasható önálló alkotásként is, amely a korabeli valóság egyfajta képét adja egyfelől (szimuláció, „emlékkönyv”), és ezzel párhuzamosan az irodalmi hagyományhoz is szervesen kapcsolódik (fikció).⁵⁶ Eisemann György elemzésének nyomán⁵⁷ Mikszáth elsődleges pretextusának a költő Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című barokk eposzát szokás tekinteni. Ez az intertextuális kapcsolat az Országos Hírlap olvasása közben új aspektusokkal gazdagodott,

⁵³ OH 1898. február 16., 18.

⁵⁴ A tárcaközlés gazdasági vonatkozásai kapcsán lásd HANSÁGI, *A mediális környezet...*, 292–294., 304–305.; ZÁKÁNY TÓTH, *I. m.*, 486–502.; SZAJBÉLY, *I. m.*, 158–166., 222–229.

⁵⁵ Amennyiben így olvasom a szöveget, a következő szerzői-alkotói nevekkel kell – Mikszáth Kálmáné mellett – számot vetnem: felelős szerkesztő: Lipcsey Ádám; segédszerkesztő: Kálnoki Izidor; belső munkatársak: Pap Dávid, Keszler József, Papp Dániel, Kabos Ede, Méray-Horváth Károly, Lovassy Andor, Lendvay Sándor, Molnár Géza, Sztojanovics Jenő, Lakatos Sándor, Guthi Soma, Reiningger Simon, Hegyi Ödön, Fodor Oszkár; közgazdasági cikkírók: Bedő Albert, Miklós Ödön, Bamberger Béla, György Endre, Szabó Jenő; külső munkatársak: Pollák Illés (Homo), Ágai Rudolf (Porzó), Kozma Andor, Tömörkény István, Vámbéry Ármin, Beöthy Zsolt, Kristóffy József, Marczali Henrik, Junius (Z. Kiss Béla), Endrődi Sándor, Szabó Endre, Sz. Nogall Janka, Békefi Antal, Kálnay László, Ferkes László, Gárdonyi Géza, Kazár Emil, Vértessi Andor, Sebestyén Gyula, Jancsó Benedek, Nagy Béla. Lásd MKÖM 10, 276–277. A napilapban megjelenő szépirodalom, de magának a napilapnak a szerzősége kapcsán is lásd ZÁKÁNY TÓTH, *I. m.*, 478–485.

⁵⁶ Úgy vélem, Mikszáth eljárása, hogy történelmi hőseit a napilap jelenébe helyezi, méltó folytatása a tárcaközlés újító narrációs eljárásainak. Vö. HANSÁGI, *A mediális környezet...*, 305–306.

⁵⁷ EISEMANN György, *Mikszáth Kálmán*, Korona, Budapest, 1998, 60–66.

amelyek kifejezetten a mediális közeg természetével, például annak politikai-közéleti vonatkozásaival függnek össze.⁵⁸

Az egyik – talán legfontosabb – az eposz világgépét meghatározó kellék az isteni erők beavatkozása a cselekménybe, amely az antik formából ered, és a monoteista keresztény-barokk eposzban is – átalakulva, de – fennmaradt. Az eposzi hagyományhoz való tudatos kapcsolódásként is olvashatóak az újság első oldalai, hiszen az első lapon hozza *Hős utód* címmel a vezércikket, amely a Habsburg Rudolffal kezdődő és Ferenc Józsefíg tartó hagyomány alapján egy világon, sőt a többi királyon felüli szintre helyezi az őst, és ennek értelmében az utódot is. „E tuczatkirályok fölött eszményi magasságban van Ferencz József; elismert békebírája ő a hatalmasoknak, a legelső – gentleman a földön.”⁵⁹ Ezzel az egyenesági, „isteni” leszámazással szinte kényszeríti az olvasót a párhuzam érzékelésére, amely a közbetördelt *Új Zrínyiászszal* kellene, hogy fennálljon: ha az isteni szférában folyamatosság van, akkor folyamatosságnak kell lennie a közbeékelt világban is, ahol viszont feltámad a hős előd, maga Zrínyi Miklós, és elkezdi kalandos pályafutását a hős utódok, illetve neveik között. A párhuzamot a következő, vezércikkből való szövegrész is ajánlani látszik, amely a koronás fők európai hanyatlását taglalja, de Ferenc Józsefet így emeli ki: „De a hősi utód hűtelen-e azért hős elődeihez? Nem bizony.”⁶⁰

Az értelemadás médiumfüggőségére vonatkozó hipotézist alátámasztani látszó körülmény, hogy az Országos Hírlap nyitószáma (1897. október 20.), amely az önmeghatározás kiemelt helye, egy sajátos metaforával a lapot a király szolgálatában álló katonaként mutatja be vezércikkében, ami kataforaként is értelmezhető a majdan feltámadó Zrínyiék vonatkozásában. „Ha majd elöjönnek kő nagyjaink, kiket a király felséges eszméje előhitt, ne érhesse őket az a szemrehányás, hogy ők, a mozdulatlanok, mozdulatlanokká tették a nagy boldogságban elnyújtózkodott élőket is.”⁶¹ A tördelés tudatosságát sejteti az is, hogy az újságban nem a kötetformátumból ismert fejezetek szerint van tagolva a szöveg, bár feltünteti azok címeit, mégis felülírja elsődleges tagolási funkciójukat. Különösen fontosnak tűnik hírlapolvasói szempontból, hogy mi kerül egy lapra, hiszen a *Hős utód* című írás alatt kezdődik a regény szövege, az ismert résszel, amikor Gábor arkangyal jelére feltámadnak a hős elődök. „Néhány ezer évvel eltévesztettük a számítást.”⁶² Ez a temporális „tévedés” az, aminek köszönhetően a „középkori” hősök újra megjelennek az olvasók között, de nem úgy, mint a vezércikk Ferenc Józsefe, hős utódként, hanem – megfordítva – Habsburg Rudolffja, hős elődként. A regény ironikus fikciója így, ebbe a temporális szakadékba ékelve lesz hatásossá, a múlttól és a jelenről való egyszerre beszélés terévé.⁶³ Ezzel kapcso-

⁵⁸ Ezzel kapcsolatban lásd NÉMETH, I. m., 34.

⁵⁹ OH 1898. február 15., 2.

⁶⁰ Lásd *Uo.*

⁶¹ OH 1897. október 20., 2.

⁶² OH 1898. február 15., 2.

⁶³ Magának a feltámasztásnak az aktusával és így a múlttal való közvetlen szembesítés lehetőségének megteremtésével kapcsolatban lásd HAJDU Péter, *Tudás és elbeszélés. A Mikszáth-kispróza rejtelméi*, Argumentum, Budapest, 2010, 198.

latban fontos szempont lehet, hogy „a temporális idegenség nem csupán az időben távoli, a nem kéznél levő megragadhatatlanságával szembeesít. Az *alteritást* mint feladatot egyúttal azoknak a kognitív műveleteknek a sorába is illeszti, amelyek funkcionálisan és strukturálisan sem különböznek a fikcióképző aktusoktól.”⁶⁴

A hírlapban is szerepel tehát egy eposzi kellék (*deus ex machina*), amelynek ágense is ezeken a lapokon található meg, készen a beavatkozásra. Ez a „figurák feletti figura” a kiegyezés utáni Ferenc József, Isten kegyelméből Magyarország apostoli királya és Ausztria császára. Ő a kiegyezésben nem csupán a nemzettel egyezett ki – az Országos Hírlap szerint – hanem az elődök elődeivel is, akik nem voltak Habsburgok, de magyar királyok igen, ezzel Ferenc József kettős kontinuitást, illetve legitimitást kap isteni közbeavatkozóként. Immáron teljes hatalommal felruházva jelenhet meg, készen arra, hogy referenciális és fikcionális szinten is beavatkozzon a „történetek” menetébe. „Örömünk azt mondja, hogy a hős utód az elődök elődjeinek is utóda akar lenni.”⁶⁵ A fikcióban elkövetett isteni hibát a végén a hírekben is megjelenő Ferenc József korrigálja, aki „Isten kegyelméből” folyamatosan jelen van az eredeti kontextusképző közegben, az Országos Hírlapban is, a regény materiális szöveghátterében. Az *Új Zrínyiász* közlése szempontjából két epizóddal a befejezés előtt, április 12-én még beszédet tart a főrendeknek és képviselőknek Budapesten,⁶⁶ majd gyorsan Bécsbe kell utaznia (a hírekben), hiszen ott fogja másnap audiencián fogadni Zrínyi Miklóst, a szigetvári hőst, hogy egyetlen külső stabil pontként (*deus ex machina*) a tárcában feloldja a hírekben feloldhatatlan konfliktust.⁶⁷

A *Szigeti veszedelem* jelenléte a szövegben egyfajta hiányként nyer értelmet. Zrínyi nem tudja azt az apai szerepet betölteni, amelyet talán joggal várhatnánk a nemzet vértanújától, hiszen technológiai szinten „gyerekként” jelenik meg, aki rácsodálkozik a „kor vívmányaira”.⁶⁸ Amellett, hogy bizonyos szavak (lovag, papír, pénz, hős stb.) közös értelmezése lehetetlennek bizonyul, ezen értelmezési törekvések temporális bizonytalansága a humor folyamatos lehetőségét teremti meg 16. és 19. század regénybeli találkozásában.⁶⁹ A feltámadott Zrínyi több későbbi leszármazottjáról is információkhoz jut a regényben, illetve az Országos Hírlapban. Ennek ellenére hiába említik neki a költő Zrínyi Miklós nevét, hiába hívják ugyanúgy őket, ő még vissza sem kérdez említésekor, noha egyéb helyeken nagyon is kíváncsinak tűnik. Ezt talán az indokolhatja, hogy nem lehetett volna kellőképpen megokolni: ha már a főhős hall arról a szövegről, amiből ő tulajdonképpen „kilépett”, akkor miért nem olvassa el. Ha ugyanis egyszer elkezdte volna olvasni a szöveget a szövegben, akkor Zrínyinek az egész regényben olvasnia kellene, ami természetesen kevésbé lenne elfogadható egy főhőstől. A névazonosság miatt a *Szigeti veszedelem* az ő számára nem egyszerűen

⁶⁴ HANSÁGI Ágnes, *Emlékezet és identitás, Az idő idegensége a romantika és a modernség korszakküszöbének értelmezésében* = Uő., *Az Ixion-szindróma*, 20.

⁶⁵ Lásd OH 1898. február 15., 2.

⁶⁶ OH 1898. április 12., 3–4.

⁶⁷ OH 1898. április 13., 17–18.

⁶⁸ Lásd NÉMETH, *I. m.*, 26–27.

⁶⁹ Lásd *Uo.*, 29–32.

irodalmi vagy történelmi érdekesség lenne, hanem saját maga emlékezeteként az identifikáció kiemelt helye.⁷⁰ Az *Aeneis*ről szólván Tamás Ábel hasonló jelenségre figyel fel, és arra a megállapításra jut, hogy egy eposzban a főhős nem olvashat, hiszen egy alapvetően orális műfaj nem bírna el ilyen erős intermediális váltásokat. „Így az a furcsa helyzet áll elő, hogy az eposz írott szövegébe csak az kerülhet be, ami az eposz világában szóbeli »volt«.”⁷¹ Mindez felveti a regény szövegén keresztül elgondolható múlt megismerhetőségének bizonytalanságát, melyre a jelenkori olvasó ironikus utalásként is értelmezheti a később hamisítás miatt lebukott Thaly Kálmán szerepeltetését a Zrínyiék agnoszkálására összeállított bizottságban, jóllehet Mikszáth valószínűleg a Rákóczi hamvainak hazahozatala és újratemetése érdekében tett erőfeszítései miatt tartotta érdemesnek a pozícióra.⁷²

A regény szövege az első számban három oldalon keresztül folyik a vonal alatt, majd a harmadik oldalon már csak egy fél hasábon, de a teljes oldalon (a vonal felett), amely mellett fut az aznapi országgyűlés jegyzőkönyvszerű bemutatása, így szinte követeli az egybeolvasást. Talán érzékletes a következő szövegrészletet elképzelni egy országgyűlési tudósítás mellett:

Istvánffy Pál nagy mesemondó. Hej, tavaly még de édesdeden hallgatta a Zrínyi legkisebbik fia, a Rosenberg lánytól való – de most ott van szegényke Csehországban. Talán Zrínyi is ő rá gondol – vagy csak a különös helyzeten álmélkodik, amint előtte gomolyognak alvezérei, hadnagyai, katonái, fürgén, vidáman, egészségesen. Keresi elméjében az elveszett fonalat. Mért vagyunk mi itt? – Hogy jutottunk ide és mi célból? Hiszen a hídon voltunk... a vár égett. Az ágyú bömbölt... roppant füstgomoly volt... a törökök felénk rohantak haddzsárral, lándzsákkal – és hát hova lettek egyszerre? Se vér, se halott. A vár se ég. Füstszag nem érzik sehol. Az éji szél orgonaillatot hoz. Minden nyugodt és csendes, csak a kutyák ugatnak lent a városban és a kakasok kukorékolnak.⁷³

A vonal alatti vagy melletti elhelyezés nem véletlen, hiszen a korabeli sajtóban ez az elhelyezés a fikció, a tárca helye, szemben a vonal feletti szövegekkel, melyek a híreket, az „általános véleményt” próbálták artikulálni.⁷⁴ A kettő szövegtípus kommunikációja, rövidre zárt intratextus mindenesetre bizonyára meglepte volna a korabeli *kutyákat* és *kakasokat* is. Mikszáth szövege is „azt bizonyítja, hogy a vonal alatt valóban valami nagyon fontos történik, valami nagyon új jelenik meg, határozottan irodalminak (fiktívnek) és határozottan nem-irodalminak érdekes elegye, melyben én a tömegkommunikáció egy sajátos formáját látom, olyan formáját, mely alapve-

⁷⁰ Vö. HANSÁGI, *Emlékezet és identitás...*, 16.

⁷¹ TAMÁS ÁBEL, *Az írás elszáll, a szó megmarad. Az Aeneis medialitása = Az esztétikai tapasztalat medialitása*, szerk. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán – SZIRÁK Péter, Ráció, Budapest, 2004, 210.

⁷² Lásd NÉMETH, I. m., 28.

⁷³ MKÖM 10, 56.

⁷⁴ Vö. TÓTH Benedek, *Élet és/vagy irodalom. A betű csevegés (tárca) a 19. század második felének elkülönülő sajtórendszereiben = Klasszikus – magyar – irodalom – történet*, 215–230.

tően hozzájárult a média mai működés- (és közlés-) módjainak kialakulásához.⁷⁵ Ez a vonal (limes) a tulajdonképpeni alapja annak, hogy ilyen – a könyvformátumtól eltérő – esztétikai hatásokat kiváltani képes médium jöhessen létre, ezért jelentőségét aligha becsülheti túl a jelenkori értelmező. A vonal volt az, ami az újságírás bevett szokásai szerint elválasztotta a híreket, melyek szövegét a távíró üzenetéből *átírták*, a tárcától, amelyet a szépirodalom mintájára *megírtak*.⁷⁶ A szerkesztettség és a tördeltség tehát olyan olvasói eljárást ajánl – és bizonyos értelemben kényszerít ki – az újság lapjain, amely kifejezetten felmutat bizonyos kapcsolódásokat szövegek, nevek, műfajok között. Nem véletlen tehát, hogy az *in medias res* kezdés is feltűnik, mikor a hős utódról szóló írás közepén jelennek meg Zrínyiék, amely elhelyezés így az istenek harcaihoz köti őket a királyi múltba (bele)szerkesztve. (Itt persze felmerülhet a kérdés, hogy egy napilapban lehetséges-e egy szöveget nem *in medias res* kezdeni, hiszen egy napilap mindig a „dolgok közepébe vág”, és utána, bizonyos értelemben, visszatekint, legalább egy napra. Mikszáth szövege is visszatekint, azonban egy távolabbi múltba.)

Moles elméletében az olvasás (*letapogatás*) nem válhat el szervesen az *integrális megragadás*⁷⁷ aktusától, legfeljebb a könyvolvasás szokásos folyamatainak vizsgálatakor. Ilyenkor ugyanis a letapogatás folyamata nem törik meg, nem ütközik akadályokba (vonalak, képek, betűméret- és típusvariánsok), amelyek az érzékelés letapogatási folyamatának időnkénti felfüggesztésére kényszerítenek. Ekkor lép működésbe az integrális megragadás, amely legalább egy újságoldalt, annak szerkezetét, elrendezését, és esetleges belső kapcsolatrendszerét is érzékeli.⁷⁸ A papír multimedialitásának ez az egyik aspektusa: tér és idő összetett és bonyolult viszonyrendszerében kényszerül a befogadó egyfajta jelentést létrehozni.⁷⁹

Elsőként a nagy példányszámú sajtó fedezte fel ezt, hogy a gondolatok anyagiságának esztétikai következményei vannak egy olyan új művészetben, amely idegen volt a hagyományos technikák számára. Ez az új művészet a közölt üzenetek elrendezésének művészete, a tördelés szintetikus művészete, amelyben a művész olyan kommunikációs részletek elrendezésével keres esztétikai értéket, amelyet nem maga készített. A szerkesztés és az alkotás ilyen tiszta szétválása, a máshonnan hozott anyag előtérbe állítja kommunikáció anyagiságát.⁸⁰

⁷⁵ Lásd *uo.*, 215.

⁷⁶ A két terminussal, és a hozzájuk kapcsolódó tárcá-, illetve vezércikkirői attitűdökkel és magatartásokkal kapcsolatban lásd: TÓTH, *Újságírók, terek, médiumok*, 163–175.

⁷⁷ A két terminus jogosultságát Moles bizonyítja is: elektroenkefalográfiai, illetve a hatékony látómező szűk terjedelmét bemutató kísérletekkel. Itt érzékelhetjük azt a fölényérzetet, amit a reáلتudományok művelői tapasztalnak a kísérlet, tárgyi bizonyíték és hasonló kifejezések hallatán, még humán területre „tévedve” is. Lásd MOLES, *I. m.*, 82.

⁷⁸ A tárcaközlésben megjelenő regények optikai médiumok analógiájára történő befogadása kapcsán lásd: ZÁKÁNY TÓTH, *I. m.*, 521–526., valamint ennek folytatásaként a jellemábrázolás hiányosságait és a felszínesség visszahatását a könyv formátumban is megjelenő szövegváltozatokra: *Uo.*, 526–533.

⁷⁹ Ez mediális szempontból árnyalhatja a Wolfgang Iser-féle imaginárius fogalmát, hiszen a papír egyrészt materiális támpontokat ad, de össze is zavarja annak korábban, könyvek olvasása során kialakult működési mechanizmusait.

⁸⁰ MOLES, *I. m.*, 246. Ezzel szemben Luhmann a rotációs nyomtatással készülő sajtótermékekben csak a hatás erősödését látja, amely így nem lehet döntő cezúra: LUHMANN, *I. m.*, 16.

Ezt a megállapítást az *Új Zrínyiász* esetében tovább árnyalja, hogy az író és a szerkesztő eltérő funkciójához egy szerzői név csatolható. Annyi „biztos” csak, hogy újságíróval van dolgunk, aki – mint a regény tipikus újságíró figurája, Perényi Miksa – „amit megmond egyszer, az vas; csak amit megír, az nélküli néha az úgynevezett „minden alapot”.⁸¹

„Középkori” vitézek modern polgári háttér előtt

Érdemes még szóba hozni Moles forma- (*Gestalt*), illetve forma–háttér elméletét. Ez az integrális formaelmélet abból az evidenciából indul ki, hogy bármilyen elemi jelet egységként fogunk fel. Ezt terjeszti ki tulajdonképpen minden egyben-érzékeltőre, -értelmezhetőre, amikor úgy definiálja a formát, mint ami olyan elemek csoportja, amelyeket együttesen érzékel a befogadó, tehát úgy, mintha nem véletlenül kerültek volna együvé. Ebben a megközelítésben forma lehet egy betűsorról kezdődően bármi, ami akár a lap egy hasábján, akár egy újságlapon, akár egy számban, vagy akár több számon keresztül, periodikusan jelenik meg. Valójában ez a tördelésnek köszönhetően érzékeltető háttérforma – az Országos Hírlap materialitása – tartja össze azokat a szövegeket, amelyek később egy kötetbe kerülhetnek, és a kanonizálás (szelekció a hírlapból) után az irodalomtörténet számára is kézzelfogható műegésszé állhatnak majd össze. Tovább árnyalja azonban a műegész-konceptió kérdését a regény V. fejezete, amely a *Rózerék* címet viseli.

Az V. fejezet közbevettségét a szöveg is jelöli: az egész fejezet idézőjelek között szerepel, ami narratológiai szempontból a történetmondói helyzet megváltozását érzékelteti, ezt a helyzetet pedig már az előző fejezet vége igyekszik tisztázni. Zrínyi egyik embere, Radován diák adja elő, olvassa fel ezt a részt, amely tulajdonképpen a regény egyik fejezete, tehát elvileg az elbeszélő szövege. Zrínyi bankja számára akarja megvásárolni Rózer Nep. János Nádor utcai házát, de az illető csak azon az áron egyezik bele az üzletbe, ha Zrínyi eljár hozzájuk dinerekre. Ezt furcsállja a főhős, ezért lenyomoztatja a családot, mielőtt elfogadná a meghívást, így az V. fejezet tulajdonképpen a regény kontextusában a családról készült jelentés szövege. Az előző fejezet vége, az idézőjel előtt álló utolsó rész, így hangzik: „Radován bölintott fejével s olvasta fennhangon a következőket:”⁸² A fejezet tehát elvileg Radován diák hangján szólal meg, noha a jelentést nem ő, hanem Zrínyiék bankjának ügyésze, Szebeni Mihály készítette, aki a történet több pontján, mint az elbeszélő jelenével való összekötő jelenik meg Zrínyi környezetében. A narráció így oldja meg azt a temporális inkoherenciát, amelyet Radován szerzősége okozna, hiszen a diák, a beszélő egy a feltámadt vitézek közül, aki bármennyire műveltnek számított is a maga korában (a „középkorban”), aligha teszi ez hiteles hanggá, amikor általános közbevetésként (közbevetés a közbevetésben) a polgári életforma jellegzetességeit mutatja be: „Mert ez az igazi polgári vonás. A zsidónak semennyi pénz nem elég, még Rothschild is

⁸¹ OH, 1898. március 23., 17.

⁸² MKÖM 10, 106.

mindig játszik. Az arisztokratának semennyi föld, még a királyok is új földterületekre vágnak, hanem a polgár, az megelégszik a jóléttel és a Herkó páternek sem mozdul a jólétnél tovább.”⁸³

Az eddigiek ismeretében talán nem meglepetés, hogy az V. fejezet szövege (apróbb változtatásokkal) Mikszáth egy korábban induló hírlapi sorozatának első részeként már megjelent.⁸⁴ Ebben a sorozatában Mikszáth a napi politikai és közéleti kérdéseket a Rózerék dinerjein vitattatta volna meg valamelyik miniszterrel, vagy más közszereplővel, ha több számot is megélt volna a „sorozat”.⁸⁵ A Rózer család tehát duplán fikció, a többi figura legalább egykor, vagy akkor élt, kivéve Karáingly Menyhértet és Sartory Pált. Mikszáth kettős játékot úz: közbevetésként, idézőjelben közöl egy fejezetet, amelyben bevezet új figurákat, akik fontosak lesznek a regény folytatásában, mindezt egy szereplő szájába adja, aki azt, mint egy bizalmas jelentést olvassa föl, ám valójában Mikszáth egy másik szövegét olvassa, szintén egy hírlapból, tehát hírlapból hírlapba olvasódik – inter-, illetve intratextuálisan – az V. fejezet. A parábázis regiszterváltása a diskurzus megszakítottságát hivatott érzékeltetni,⁸⁶ bár itt a hírlapi regiszter elvárása kerül „megszakításra”, ez is ironikusan, hiszen csak a papír materialitásának vonatkozásában történik „váltás” (idézés), a kódrendszer tekintetében nem.

Az ilyen nagy terjedelmű közbevetések felvetik a problémát, hogy a közbevetett rész milyen módon képes beépülni a regény szövegébe, illetve, hogy milyen kapcsolatok hoz létre annak más szöveghelyeivel. Mikszáth ezt a problémát is megoldotta „apróbb változtatásokkal”. A szöveget eleve Radován diák szavaiként olvassuk az előző fejezet befejezése után. Említésre kerül a Rózerék Nádor utcai háza, amely később fontos szerepet fog játszani a regényben: ez lesz Zrínyi bankjának központi épülete, itt fogják szétkaszabolni a részvényeseket. Ismerős figura is megjelenik, Sartory Pál, aki szintén Mikszáth hírlapi fikciója, és akít pártjával együtt a maradiság szimbólumaként volt szokás említeni,⁸⁷ tehát inkább a napilapi kontextusban lesz jelentésszerű. A fejezet vége viszont a regényszövegbe ágyazottságot is erősíti, ahol Radován így beszél: „Következésképp nem lehet csodálkozni, szerény véleményem szerint, hogy midőn tegnapelőtt az »Első magyar földtehermentesítő bank« házvételi ügyében nála jártunk, olyan extravagáns ajánlattal lépett fel velünk szemben, illetve általunk Méltóságod kegyes színe elé.”⁸⁸ Zrínyi Miklós, a szigetvári hős, az V. fejezet első számú hallgatója. Végül a hatodik fejezet eleje zárja keretbe a közbevetést: „Eddig van – mondá Radován diák és letette a paksamétát.”⁸⁹ Aztán a regény folyamán az itt feltűnt új szereplők (Rózerék, Boborék) is ezer szállal kapcsolódnak majd egymáshoz, illetve a szöveg már „létező” figuráihoz (például Boborné lesz Zrínyi szeretője, majd

⁸³ MKÖM 10, 109.

⁸⁴ Új Idők 1895. március 24., 253–256.

⁸⁵ MKÖM 10, 338.

⁸⁶ Vö. Paul de Man, *Essztétikai ideológia*, ford. Katona Gábor, Janus–Osiris, Budapest, 2000, 194–195.

⁸⁷ MKÖM 10, 329.

⁸⁸ Uo., 117.

⁸⁹ Uo., 118.

társa), megszüntetve az ötödik fejezet első olvasáskor igen feltűnő idegenségét, közbevetettségét.⁹⁰

A regény hírértéke, avagy a regény mikszáthi önterápiája

A molesi forma–háttér (*background*) elméletnek egy dialektikus ellentétpár-sor adja az alapját,⁹¹ melynek mintájára határozza meg Moles a *szándékosság* fogalmát, amely alapvetően hozzátartozik ezen elmélet szerint egy jelsorozat üzenetjellegének felismeréséhez.⁹² Ez a szándékosság azonban jelen esetben nem nyújt elegendő segítséget ahhoz, hogy felismerhető legyen a regény, mint a hírektől különböző üzenet, hiszen a szándékosság és a szándékoló az egész Országos Hírlap mögé „odaolvasható”. A szándékhoz kapcsolódóan a formát egyfajta *érdekesség* jellemzi a háttérrel szemben, amely lényege szerint *érdektelen*,⁹³ azonban mi alapján különíthető el az *Új Zrínyiász* szövege az Országos Hírlap szövegétől, ha és amennyiben csupán az *érdekesség* ↔ *érdektelenség* dialektikus ellentétpárja áll rendelkezésre. Valószínűnek tartom, hogy a fenti ellentétpár csupán részlegesen határozza meg az olvasást, és ez különösen így történhetett egy elképzelt korabeli olvasó esetében (eltekintve a szintén elképzelt, csak a regényért előfizető nőolvasóktól), hiszen a hírek, parlamenti beszámolók, közéleti események legalább olyan érdekesek lehettek, mint a fiktív szöveg. Így olvasva az Országos Hírlapot, ahol nyilvánvalóan a később kanonizált regényszöveg a forma, látható, hogy a napihírek kifelé irányuló referenciája nélkül a deklaráltan fiktív szöveg hatásossága gyengül, ha narratív eljárásainak köszönhetően nem is tűnik el teljesen, hiszen ebben az esetben maga az archiválás sem történhetett volna meg.

A *hátteret* vizsgálva a mindennapokban tapasztalt *alapzaj* nem tűnik megfelelő metaforának az újságpapír számára, hacsak nem vehető tipikus esetnek, hogy napilapot sem lehet néma csendben olvasni, mivel „zörög”, így a lapnak egyfajta szervezetlen hátteret mégiscsak a „*mindennapok alapzaja*” ad. Megoldást talán egy olyan koncepció elfogadása jelenthetne – és ez Moles szövegétől sem áll távol –, amely minden befogadás esetén egy többszörösen rétegzett háttérrendszert tételezne, amelynek van egy „abszolút” alapja, és ez éppen a *zaj*. Moles definíciója szerint „a zaj tehát úgy jelentkezik, mint a mindenség háttérfüggőnye, amely a dolgok természetéből adódik, s amelyen az üzenetnek ki kell rajzolódnia. Nem létezik olyan üzenet, amely ne tartalmazna zajt, bármilyen kicsi legyen is az. A zaj az a rendezetlenségi tényező, amely együtt jár az üzenet szándékosságával, amit valamilyen rend jellemez.”⁹⁴ Erre a „*min-*

⁹⁰ A témával kapcsolatban lásd: V. RAISZ Rózsa, *A közbevetés és a közbeekelés a Mikszáth-prózában*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005.

⁹¹ Ebben a következők szerepelnek: *banalitás* ↔ *eredetiség*, *redundancia* ↔ *információ*, *értethető forma* ↔ *információhozam*, *periodicitás*, *rend* ↔ *rendezetlenség*, *előreláthatóság* ↔ *előre nem láthatóság*, melyekre még visszatérünk a nekik megfelelő helyeken. Lásd MOLES, *I. m.*, 103.

⁹² Tehát az tekinthető – molesi értelemben – üzenetnek, ahol egy szándékot és egy szándékolót feltételezhet a befogadó, szemben Kittler és Shannon embert nélkülöző technikai kommunikációs modelljével.

⁹³ Vö. MOLES, *I. m.*, 104.

⁹⁴ *Uo.*, 113. Egy másik helyen pedig: „A zaj fajfogalmába tartozónak tekinthető minden nem kívánatos jelzés, ami egy üzenetnek a csatornán való továbbításakor fellép.” Lásd *Uo.*, 105.

*denség háttérfüggönyére*⁹⁵ rakódnak aztán rá olyan dolgok, mint egy fehér lap, amely természetesen nem lehet hófehér, így mindenféle nyomok találhatóak rajta, melyek az emberi befogadó számára értelmezhető szöveghez képest olyan „zajok”,⁹⁶ amelyek zavarják az üzenetet, ugyanakkor alapot biztosítanak létezésének.

Talán érdemes felvetni, hogy az újságpapíron kialakulhat-e, és ha igen, akkor milyen módon egyfajta *forma–háttér* viszonyrendszer. Egy híreket, „tényeket” tartalmazó újságlapon szereplő regényszöveg éppen ezt a forma–háttér viszonyt jeleníti meg a szövegek világán belül, természetesen nem függetlenül a befogadótól, akin ez a „hierarchia” tulajdonképpen áll vagy bukik. A letapogatás temporális aktusa (olvasás) közben az olvasó folyamatosan „integrálisan megragadja” (vizuálisan háttérként érzékeli) az újság papírját, ami ilyen módon – már tartalmától függetlenül is – háttérként funkcionál. Ehhez jön még hozzá a „valóságos” tartalom, amire a hírek világa igényt szokott tartani, mint kifelé referencializált szöveg, ami a jelentés képződése szintjén alapként, vagy ha úgy tetszik, „másodlagos háttérként” működik a deklaráltan fiktív szöveghez képest. Az értelmezés során kétirányú mozgás jön létre: a hírek megteremtik a fikció „valóság alapját”, míg a fikció folyamatosan ironikus kommentárokat fűz ehhez az „objektív” valóságként olvasott szövegekhez, aláírva ezzel azt legitimációs bázist teremtő funkciójában, nevezetesen abban, hogy ami benne a jelölőkkel megjelenik, az maga a valóság, vagyis, hogy igaz, vagyis, hogy tény. Ezt a bonyolult, „országos” eljárást igyekszem most bemutatni az Országos Hírlap egy – a tétel általánosságát figyelembe véve – véletlenszerűen kiválasztott számán keresztül. „Elég a jelenséget egy periódusán belül tanulmányozni ahhoz, hogy tökéletesen előre lássuk alakulását, és hogy teljesen megismerjük.”⁹⁷ Dátum: 1898. február 17-e, csütörtök.

Az Országos Hírlap „mai” számának olvasását a vezércikkkel kezdem, amely *Tanügyi politika* címmel lett tördelve, a vonal fölött, a konvenciónak megfelelően, és Wlassics Gyula kultuszminiszter⁹⁸ figurájával foglalkozik. Az ő neve itt már alakként jelenik meg a többi politikai történéshez képest, így a szelekció, mint a ma történetének írásakor sem megkerülhető szövegalkotói eljárás lepleződik le. A vezércikk olyan összefüggésben állítja a kultuszminisztert a hírlapolvasó elé, amely a méltatás és a kritika sajátságos elegye mellett direkt célokat is meghatároz a miniszter számára. Utóbbi rávilágít arra, hogy egy napilap soha nem lehet csupán hír-lap, hiszen olyan

⁹⁵ Csúpn az érdekesség kedvéért jelzem, hogy Moles nem egy helyen – kutató fizikus létére – igen hatásos retorikai alakzatokat használ, újabb érveket szolgáltatva a bölcsészeknek a „mindent uraló nyelv” mítoszának alátámasztására.

⁹⁶ Sőt, talán éppen a Moles által „fehér zajoknak” nevezett, tökéletes rendezetlenséget mutató zajok közé tartoznak, mint például az esőcseppek kopogása. Vö. *Uo.*, 108. A „zaj” fogalmának kortárs medialitás-elméleti konzekvenciáival kapcsolatosan lásd Friedrich KITTLER, *Jel és zaj távolsága*, ford. LŐRINCZ Csongor = *Intézményesség és kulturális közvetítés*, 455–474.

⁹⁷ MOLES, *I. m.*, 93.

⁹⁸ Őt és a hozzá hasonló korabeli figurák adatait a kritikai kiadás – Mikszáth intencióját követve – lexikonszerűen ismerteti, ám nem számol azzal, hogy ezek a figurák az Országos Hírlapban jelen voltak nap mint nap, és nem pusztán a regény korabeli külső referenciájához tartoztak, hanem a napilap önreferenciájához is. Lásd MKÖM 10, 322–354. A regényben személy- és helyneveket összegyűjtötte: ANGYAL László, *A valóságos nevek világa Mikszáth Kálmán az Új Zrínyiász című regényében = Az interkulturális kommunikáció...*, 144–151.

retorikai eljárásokat alkalmaz, amelyek egy bizonyos vélekedésre vagy viselkedésre ösztönzik az olvasót. A vezércikk gyakorlatilag meghatározza az újság, mint egységes egész aznapi olvasását, hasonlóan viselkedik, mint egy irodalmi szöveg címe vagy szerzőjének neve, ez a keret felső része. Ezzel párhuzamosan, a vonal alatti tárcában a női becsületről olvashattak a korabeli érdeklődők. A vonal felett kap teret a nyilvános közügyek, a politika tárgyalása, míg a vonal alatt egy olyan kérdés, amiről „nem szokás beszélni”. A második lapon, a POLITIKAI HÍREK⁹⁹ ismét Wlassiccsal kezdődnek, majd A MAI ÜLÉS a szocializmus terjedésével, jelszavaival („Nincs haza és nincs isten!”), és a kultuszvitával foglalkozik. A KÜLFÖLD Émile Zola perét „tárgyalja”. Ma igen rendhagyó módon, oldalakon keresztül közvetít a tárgyalóteremből. TÁVIRATOK címmel közöl külföldi híreket a horvát országgyűlésből. HÍREK megjelöléssel szerepel a királyi udvar budapesti látogatásáról szóló beszámoló (*deus ex scriptura*), majd számtalan rövidhír: házasság, gyilkosság, halál, öngyilkosság, parasztnarkózis és egy mikszáthi anekdota¹⁰⁰ a sajtó „hatalmáról”: egy Pelikán című katolikus lap olvasásától Svájcban gyógyíthatatlan betegek gyógyultak fel. A rövidhírek után két hosszabb hír következik: gróf Sztáray Tibor letartoztatásáról, illetve Kutka Kálmán, Máramaros Vármegye alispánjának sajnálatos öngyilkosságáról. *Legyűrt szocializmus* címmel ezután részletes beszámoló következik a szocializmus terjedése elleni kormányzati tevékenységekről, és az ezzel szemben megfogalmazott ellenzéki véleményekről.¹⁰¹ A SZÍNHÁZ ÉS MŰVÉSZET olyan sajtóbotránnyról számol be, amely provokálásig, és így párbajig fajulhat. A FŐVÁROS rovatban a fő téma a Budapest-Budafok helyi érdekű vasút körüli vita. A kormány keresztül akarta vinni a vonal tervét, azonban a főváros közgyűlése ellene szavazott. TÖRVÉNYKEZÉS rovatcím alatt jelentek meg a különböző bírósági ügyekben hozott döntések, illetve az ezekkel kapcsolatos hírek. Az Országos Hírlap rendszeresen, külön rovatban foglalkozott a kalendárium szerint éppen esedékes ünnepekkel. Ez jelen esetben a FARSANG rovatban történt, ahol beszámoltak a mentők és a orvosok báljáról, illetve két táncestélyről is. A mentők bálján részt vett maga a király is, ezért erről a bálról részletes leírást olvashatunk, párbeszédekkel, kedves jelenetekkel tarkítva. Wlassics Gyulának külön gratulált az uralkodó kiváló parlamenti beszéde miatt. Az ÜZENETEK A KÖZÖNSÉGNEK rovat igen sajátos formája a kommunikációnak, hiszen az olvasók által feltett kérdésekre válaszol a lap, azonban a kérdés

⁹⁹ A verzállal szedett szavak az Országos Hírlap állandó rovatcímeit jelzik, míg kurzíválva a nem állandó rovatok címei szerepelnek, így segítve elő a lap felépítésének érzékelését.

¹⁰⁰ Az anekdota kérdésköre a Mikszáth-próza újraolvasásai során minduntalan előkerül a szakirodalomban. Mikszáth újságírói-szerkesztői technikáinak vizsgálata új perspektívát nyithat az anekdotavítában is. Az anekdotával kapcsolatosan lásd HAJDU, *Csak egyet, de kétszer*, 191–255; a Protestáns Szemlében zajlott vitát (1999/3.); HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Az anekdota anekdotikus működése Mikszáth prózájában*, Híd 2005/1., 67–80.

¹⁰¹ A kritikai kiadás szocializmust számon kérő megjegyzéseihez talán csak annyit érdemes hozzáfűzni, hogy az Országos Hírlap vezércikkei a szocializmusról és a korabeli izgatásról – amely parasztlázadással fenyegetett – beszámolva még a fegyveres erőszakot sem tartották megengedhetetlennek, ha nem maradt más eszköz a rend fenntartására. A szocializmust pedig a nép ópiumaként írták le. Lásd például OH 1898. február 16. (*A magyar paraszt* című vezércikkben.)

feltüntetésével, így csak az érti, akinek – monogramja és települése feltüntetésével – címezve van. A KÖZGAZDASÁG rovat beszámol a mezőgazdasági munkástörvény végrehajtásáról, *Közigazgatási táviratokban* közli az újság néhány értéktőzsde árfolyamát, *Ipar és kereskedelem*, *Pénzügy*, *Sorsolások*, *Közlekedés* címszavak alatt pedig az idevonatkozó rövidhíreket. A BUDAPESTI GABONATŐZSDE, BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE, TERMÉNY- ÉS ÁRUTŐZSDÉK, KÜLFÖLDI GABONATŐZSDÉK és a KÜLFÖLDI ÉRTÉKTŐZSDÉK rovatokban részletes beszámolókat, árfolyamtáblázatokat, piaci mozgásokat tárgyaló írások találhatóak. A lap állandó részei még az IDŐJÁRÁS és a VÍZÁLLÁS jelentései szintén táblázatos formátumban, valamint a SZÍNHÁZAK és a SZÍNHÁZI MŰSOROK.

Az „Országos” lapjai lehetőséget adtak fizetett hirdetések (mint jelen számban a Magyar Jelzálog-Hitelbank kibocsájtott részvényeiről), illetve apróhirdetések közlésére is, utóbbiak a ma is bevett témákon kívül személyes üzenetek *Levelezés* címszó alatti megjelenésére is szövegteret biztosítottak. A hirdetések között olyan is található, amelyben egy „Epilatoire” nevezetű szert ajánlanak megvételre, amely „hajírtó-szer”-ként van aposztrofálva, jóllehet az arc, a kéz, illetve a láb szörtelenítésére volt használatos. A rovatrendszer tematikus rendjét végül a MINDENFÉLE címszó ássa alá, amely ebben a számban közvetlenül az *Új Zrínyiász* balján jelent meg, és ha a regényben hősei hiába is keresik őket, itt feltűnnek a törökök, mégpedig egy rövid történet erejéig. A szerelmesek kútját ásták ki Trencsén várában Zápolya János foglyaiként, de végül békében hazamehettek szép Fatiméjükkel. Éppen csak, hiszen a szomszéd hasábon már ott viaskodtak a törökverő vitézek az Újkorral, amely elsőként gőzmozdony képében jelent meg számukra. Ki tudja? Ha akkor találnak egy-két törököt... „De csodák-csodája...” – kezdődik az *Új Zrínyiász* jelen töredéke – nem találkoztak az egy hasábra tőlük futó betűkkel, amelyekből pedig könnyen kiolvashatták volna a török jelenlétet. Ehelyett éppen a modern világ egyik jelképének tekintett gőzmozdonyral futottak majdnem össze, amelynek – kultúratudományos értelemben is – meghatározó funkciójával a kortárs szakirodalom is számol.¹⁰² A vasúthoz való viszonyulásuk tehát paradigmátikus jelentőségének tekinthető: a „marharejú” Patacsics sem bírja felszedni a síneket,¹⁰³ aki pedig a saját korában éppen testi erejével vált ki a vitézek közül, majd, mikor meglátják a vonatot, rárohannak a szörnyetegre (természetesen „Jézus!” kiáltások közepette), de aztán rá kell jönniük, hogy „nem volt az reájuk rohanó óriás, se rettenetes fenevad, és egy ujjal se bántotta őket: egy száguldó város vagy falu volt, mely, füst előtte, füst utána, elrohant mellettük.”¹⁰⁴

A vasúttal megjelenő modern világ az akkori jelenben a hírlapok hasábjain alakuló jelentésmezőkben konstituálódott. Az Országos Hírlap esetében ezek voltak a modern világ szegmenseit meghatározó kulcsszavak: POLITIKAI HÍREK, A MAI ÜLÉS, KÜLFÖLD, TÁVIRATOK, HÍREK, SZÍNHÁZ ÉS MŰVÉSZET, TÖRVÉNYKEZÉS, „ÜNNEP” (mindig az aktuális), ÜZENETEK A KÖZÖNSÉG-

¹⁰² Vö. TÓTH, *Újságírók, terek, médiumok*, 162.

¹⁰³ Mindez az előző napi számban történt, ahol Patacsics így nyilatkozott a sínekről: „Mi légyen ez, nem tudom, de hogy nem istentől van és nem élő embereknek, arra mérget veszek.” MKÖM 10, 59.

¹⁰⁴ OH 1898. február 17., 7.

NEK, KÖZGAZDASÁG, BUDAPESTI GABONATŐZSDE, BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE, TERMÉNY- ÉS ÁRUTŐZSDÉK, KÜLFÖLDI GABONATŐZSDÉK, KÜLFÖLDI ÉRTÉKTŐZSDÉK, IDŐJÁRÁS, VÍZÁLLÁS, SZÍNHÁZAK, SZÍNHÁZI MŰSOROK, MINDENFÉLE. Ez az a világ, amelyben a magyar „középkor” hősei mint idegenek jelennek meg. Részben a politikai hírekbe kerülnek, velük kapcsolatban „mai” ülést rendeznek a Parlamentben, külföldön is értesülnek róluk (táviratok útján), színházba mennek (ahol a mediális szituáció meg nem értése miatt botrányt csinálnak), egy bank és egyéb vállalkozások élére kerülnek (a rendszer alapvető nem értése miatt ezeket csődbe viszik), és „mindenféle” egyéb furcsa szituációkba keverednek.

Az *Új Zrínyiász* egyébként is „szenzációs” szövegét igyekszik minél inkább belekeverni saját hétköznapijainak mediális valóságába, olyan logikai műveletek kijátszásával, amelyek éppen a mindennapi gondolkozás legalapvetőbb megoldásait ássák alá.¹⁰⁵ Olyan eszközökkel él, amelyekre éppen ez a korszak adott lehetőséget olyan technikai újításaival, mint például a táviró¹⁰⁶ vagy a laptördelés. A szöveg több helyen közöl áldézeteket jól ismert lapokból: a *Nemzet* *A megörült vidéki levelezők* című írása indítja el a „hírfolyamot”, amelyet a *Pester Lloyd* (ami kitűnő hírszolgáltatásáról volt híres)¹⁰⁷ csak megerősít *A dombóvári rejtélyes urak* című cikkével, amelyből megismerhetjük Zrínyiék botránnyait Dombóváron, ahol először szálltak meg „feltámadásuk” után (nem melleleg az Országos Hírlapnak is volt rendszeres dombóvári tudósítója). Vagy amikor a szigetvári hősök agnoszkálása körüli polémiaiban (melyben az egész akkori köz- és tudományos élet megmozdul) egy vatikáni távirat mondja ki a végső szót, az is egy *Piccolo* című újságra hivatkozva, amely közli a pápai enciklika vázlatos szövegét. Végül az egész hihetetlen történetet a *Times* kürtöli világgá „hasábos táviratokban”. Így Mikszáth nem csupán saját lapján belül teremt ön-, illetve kifelé irányuló referencializálhatósági bizonytalanságot, hanem tulajdonképpen az egész napisajtó „fegyverarzenálját” felvonultatja, hogy fiktív szövegének a „valós” háttér látzatát biztosítsa.

Ez a probléma nem vetődik fel egy másik típusú irodalmi, de az *Új Zrínyiász*hoz képest kontextusidegen (a laphoz „csak papíron” kötődő) szerkesztési eljárás eseté-

¹⁰⁵ Az abdukción Zrínyiék számára a modern világ értelmezésének egyetlen lehetséges módszere, ilyen módon pedig a mai olvasó számára a saját világ értelmezési modellje, vagy annak kísérleti laboratóriuma is lehet Mikszáth regényének olvasása közben. A humor egyik elsődleges forrása a regényben éppen a téves abdukciónak, amire a szöveg a múltban dicsőséges hősök feltámasztásával teremt meg a lehetőséget, azt az értelmezési szituációt, amelyben a téves abdukciónak mentén mozgó gondolkozást és tájékozódást nem tudja az olvasó egyszerű tévedésként, vagy hibaként elutasítani. A regény tehát egy olyan következtetési mód mentén próbálja meg értelmessé tenni saját jelenét, amely a világ konstitúciójának esetlegességét és mindennapiságát egy temporális szakadék megjelenítésével teszi a hírlap olvasója számára is kézzelfoghatóvá, olyan bizonytalanságot teremtve, amely termékeny lehet az abdukciónak szokások újragondolásának tekintetében is. A regényben megjelenő abdukciónak kapcsolatban lásd BALÁZS Géza, *Az abdukción a modern nyelvtudományban, valamint igazolása Mikszáth Kálmán Új Zrínyiász-ában = Az abdukción. Az abdukción logikája, szemiotikája*, szerk. BALÁZS Géza – H. VARGA Gyula, Magyar Szemiotikai Társaság – Líceum, Budapest–Eger, 2008, 38–51.

¹⁰⁶ Vö. TÓTH, *Újságírók, terek, médiumok*, 161–162.

¹⁰⁷ Lásd MKÖM 10, 325.

ben: a Zrínyiék vonala alatt kezdődő, szintén folytatásos regényközlés, *Két asszony* címmel,¹⁰⁸ szintén önálló forma ugyan, de semmilyen szerves kapcsolatot nem ápol háttérével, a korabeli Magyarország itt teresülő jelen-papíron-valóságával. Elméleti szinten éppen ezért jobban alkalmazható rá az értelmetlen „háttérzaj” ↔ értelmes üzenet ellentétpár, hiszen a regény szövegéhez képest az újság többi szövege valóban „értelmetlen”, vagyis sokkal inkább idegenséggel hívja fel magára a figyelmet, mint a regénybeli Zrínyiék, akik a hírekkel és hazai eseményekkel, mint háttérrel való néhol szoros, néhol lazább kapcsolataik révén inkább összezavarják a kettő stabil megkülönböztethetőségének látszatát.

Mikor az olvasó a tapasztalat anyagságában is szembesül azzal a kerettel, amely az *Új Zrínyiász* szövegének állandó háttere, akkor talán új összefüggésbe kerülhet az a *Praeludium*ban deklarált elbeszélői szándék is, amely a kötetben – az időhatározó bizonytalansága miatt – a „levegőben lóg”. „Én a középkori szokásokat akarom szembeállítani a mai modern felfogással, mert az olvasónak így is szembetűnőbb, hogy a világ mennyit változott, bár alapjában a karakterek, bizonyos viszonyok közt, mindig ugyanazok voltak.”¹⁰⁹ Ez a „csak forma” az, ami az örök jelennel szemben állandóan fenntartja az örök múlt ironikus felidézésének lehetőségét, ezért talán nem volt felesleges a fenti lapszám esetleg terjengősnek tűnő megidézése. Szándékom az volt, hogy erre a „csak formára” hívjam fel a figyelmet (és ez nem nélkülözhetett némi unalmat, hiszen a háttér érdektelen az eminens szöveghez képest), amely valamilyen alapvetően új, saját mediális vonatkozásaira reflektáló szövegek közötti viszonyrendszert hozott létre a magyar irodalmi szövegek történetében. A hírlet lett maga az üzenet, vagy, ahogy magáról írja: ÜZENETEK A KÖZÖNSÉGNEK.

Zrínyiék a szemantikai és az esztétikai határán

Az eddigiek fényében talán nem meglepő, hogy Moles szövegének is van egy V. fejezete, amely a *szemantikai és az esztétikai információ* megkülönböztetésére tesz kísérletet.¹¹⁰ Az elmélet folyamatosan deklarálja az üzenet befogadófüggőségét, azonban

¹⁰⁸ A regényt bizonyos Baranczevics Sz. Kázmér szerzői, és Szabó Endre fordítói név előzi meg. A regény orosz fordítás, ami még inkább lehetetlenné teszi szerves összefonódását a háttérül szolgáló magyar napilappal. Mellesleg Mikszáth további ilyen – kontextusidegen – regényszövegek folytatását tervezte. Lásd OH 1898. április 10., 33.

¹⁰⁹ OH 1898. február 15., 1.

¹¹⁰ Vö. MOLES, *I. m.*, 157. Moles a befogadott üzenetet két – dinamikusan változó – részre osztja, amelyeket alapvetően a *banális* (redundáns) és az *eredeti* fogalmaival ír körül. Felhívja a figyelmet – egy később termékenynek bizonyuló – információelméleti paradoxonra. Ennek lényege, hogy ha egy műalkotást – például egy zenedarabot vagy verset – kívülről megtanul valaki (elő tudja adni), akkor miért nem egyenértékű annak címe, első sora vagy egy utalás a műre annak teljes befogadásával. Ezt indokolná ugyanis az elmélet egésze: egy „teljesen ismert” üzenet a redundancia 100%-val rendelkezik, és 0% eredetiséget képvisel a befogadó számára. Ezek szerint nem kellene, illetve nem lenne értelme az újra és újra ismételt befogadásnak, azonban Moles belátja, hogy mégsem ez a helyzet. Megoldása mellett – miszerint nem lehet teljesen megismerni egy művet – új kérdéseket is feltesz: 1. „mi hiányzik pontosan a jelből ahhoz, hogy az általa jelölt dolgot teljességében rekonstruálja?” 2. hogyan alakítja a befogadás a művet? 3. „milyen információt hordoz az a priori »ismert«, kulturális üzenet, hogyan tudja a szó érzékelés-lélektani értelmében kiváltani a neki megfelelő reakciókat, ha már ismerjük?” Lásd *Uo.*, 158.

szövege mégis azt sugallja, mintha a műalkotásoknak lehetne egy objektív jelentéstartalma, amelyet teljesen meg lehet ismerni. Ebből a szempontból talán célravezető lenne különválasztani az audiovizuális, pusztán befogadó művészeteket az iseri imaginárius által meghatározott szövegtől, amely minden esetben aktív, értelemkonstituáló olvasót feltételez. A szöveg tehát soha nem lehet esztétikus egy kép, vagy egy zenedarab mintájára, amelyek magukkal ragadóak lehetnek, és egy önfelelt állapotot hozhatnak létre, míg az olvasás inkább önépítő folyamatokkal áll kapcsolatban, amennyiben az ön-világok konstruálása az én szerves részét alkotó tevékenységnek tekinthető.¹¹¹ Moles mindenestre arra a következtetésre jut: információelmélete számára a legjobb alany éppen a *nyomdai betű*, hiszen „az általuk hordozott információ [...] egészében függvénye jelenlétüknek vagy hiányuknak, s a befogadót nem érdekli a vonalak elrendezése a betűn belül.”¹¹² Ezen jelek által alkotott repertoárban – használoi közül – mindenki megtalálhatja a redundanciát és eredetiséget, de természetesen senki nem találhatja „ugyanazt”, hiszen már az emberi emlékezet sem képes – és itt visszautalunk Moles paradoxonára – egy művet, annak minden hatásával, összefüggésével együtt birtokolni, ezért van szükség a folyamatos újraolvasásra, ami a mai irodalmi diskurzus irodalomtörténethez való viszonyát is alapvetően meghatározza.

A *kimeríthetetlen üzenet* lehetőségét Moles egyértelműen az esztétikai kategóriájához köti, amely a szemantikaival szemben nem cselekvést készít elő, hanem állapotot idéz elő. Definíciója szerint a *szemantikai üzenet* „logikus, szervezett, kifejezhető, lefordítható üzenet, amely cselekvést készít elő”, míg az *esztétikai üzenet* „lefordíthatatlan, állapotot előkészítő üzenet”.¹¹³ Ez a két üzenettípus természetesen nem jelenhet meg teljesen szeparált módon, és minden esetben egyfajta vegyülete jön létre a gyakorlatban. Például nem kizárható, hogy egy *esztétikai üzenet* cselekvésre indítsa, nyilván egy bizonyos állapotot keresztül, amelyet előidézik. „Ugyanabban az üzenet-hordozó közegben több, egymástól elkülöníthető jelsorozat rakódik egymásra, amelyek ugyanazon elemek különböző csoportosításából származnak.”¹¹⁴ Ebből adódóan az olvasót érdekelheti egy hírlap esetében „a cikkek és címek – többé-kevésbé – esztétikus elrendezése egy újságdoldalon”.¹¹⁵ Úgy vélem, hogy az Országos Hírlap mint (mű)alkotás értelmezése itt lehet a leginkább gyümölcsöző, hiszen esztétikai és szemantikai üzenetei sajátos, többszörösen oda-visszautaló hálózatot hoznak létre az olvasás során.

Ez a szemantikai-esztétikai összefonódás talán a Parlament ábrázolásakor, illetve az ott zajló beszédek „közvetítésekor” a legszembetűnőbb. Fontos újra megjegyezni, hogy ennek a beszédnek a tere A MAI ÜLÉS rovat szövegében rendszeresen jelen van médiumunkban, az Országos Hírlapban, így azt a regény szövegének nem kell újra megteremtienie. Sajátságos azonban, hogy éppen azokban a számokban nem

¹¹¹ Vö. Norman HOLLAND, *Egység identitás szöveg én*, ford. TÖRÖK Attila = *Testes könyv I.*, szerk. Kiss Attila Atilla – Kovács Sándor s.k. – ODODRIS Ferenc, ICTUS – JATE Irodalomelméleti Csoport, Szeged, 1996, 283–304.

¹¹² MOLES, *I. m.*, 157.

¹¹³ *Uo.*, 160.

¹¹⁴ *Uo.*, 161.

¹¹⁵ *Uo.*

szerepel A MAI ÜLÉS rovat, amelyekben a regény szövegében tűnik fel „ugyanaz” az ülésterem. Jól érzékelhető itt, hogy mennyit veszít a szöveg jelentéspotenciáljából a kanonizálás során, ha az egyben mediális transzpozíció is, hiszen a kötetformátumban csak egy, mégpedig fiktív parlamenti ülésterem tűnik fel. A Parlament bemutatásakor használt mitológiai kép Olümposzként ábrázolja azt a helyet, ahol a főisten kivételével a többi isten lakik, és dolgozik. Ezzel a képpel létrejöhetne egy bizonyos távlat a szemantikai üzenetként történő befogadástól, ha Mikszáth egyéb cikkeiben nem találta a figyelmes olvasó lépten-nyomon hasonló jelzőket, metaforákat. Kell tehát valami más, valami alapvetőbb, és ami végső soron meghatározza szemantikai és esztétikai különbségét, ami itt – egy termen belül – a lényeg elkülönböződését adja. Moles szerint „a szemantikát az esztétikától elválasztó különbséget az üzenet által meghatározott válaszok természetében kell keresnünk.”¹¹⁶ Az Új Zrínyiász kapcsán ez a megközelítés olyan olvasói magatartást feltételez, amely egy lapban először olvassa a híreket, amelyeken felháborodik, amelyekkel egyetért, de ritkán nem köt hozzájuk automatikusan valamilyen politikai állásfoglalást, majd ugyanezen szövegtérben – a tárcában – találkozik ugyanazokkal a nevekkel és a hozzájuk rendelt szövegekkel, de itt már általánosabban olvas, és az adott névhez kapcsolható jellegzetes stílusjegyeket, jellembeli sajátosságokra utaló jeleket keresi. Utóbbi esetben tehát vagy a derűtlenség (talán mindkét oldalon), vagy a zavar állapotába kerül, mint egy mai olvasó az Új Zrínyiász kötetben olvasása közben. Az viszont biztosnak látszik, hogy – ha nem is nevetett a korabeli olvasó – az utcára nem ment ki tüntetni, vagy nem kezdett politikai merényleteket tervezgetni a regény aznapi passzusának elolvasása után. Nem mellesleg ez a szemantikai-esztétikai megközelítése az Országos Hírlapnak sajátos párhuzamot mutat az irodalomtörténet által is intencionált „szerzői szándékkal”, miszerint Mikszáth a sivár, kicsinyes pártpolitikai csatározásokba fulladó magyar közéletet újra kapcsolatba akarta hozni az irodalomnak nevezett esztétikai dimenzióval, amelynek az lett volna a feladata, hogy eszméket, ideákat, és nem utolsó sorban szépérzékét vigyenek a politika tisztán szemantikainak tekintett területére.¹¹⁷

Végül meg kell említeni Moles dialektikus ellentétpárjai közül a *banalitás* ↔ *eredetiség*, *redundancia* ↔ *információ* párokat is, hiszen az elmélet szerint ezek befolyásolják alapvetően egy információ mibenlétét. Nyilvánvaló, hogy jelen esetben a *redundáns elem* a tér, amely – ha nem is fizikailag – az olvasóban képződik a Parlament szó láttán, valamint a figurákkal kapcsolatos korabeli képzetek. Ebben a térben egyaránt létrejönnek szemantikai (A MAI ÜLÉS), és esztétikai (Új Zrínyiász) üzenetek, mint újdonságok (információ). Tehát az egész lap egy üzenet, amelyen belül jön létre az, ami esztétikai hatást képes kiváltani (szórakoztatás), nyilván a nem esztétikaihoz képest (hírek, tudósítások). Itt azonban már nem segítenek a vonalak, Zrínyiék és a korabeli politikai élet figurái bárhol felbukkanhatnak. „A tisztán szemantikai és tisztán esztétikai üzenetek tulajdonképpen határesetek, dialektikus el-

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ MKÖM 10, 276.

lenpontok. Minden valóságos üzenet erősen összefonódva tartalmazza mindketőt.¹¹⁸ Moles szerint egy hír is lehet *esztétikai üzenet* abban az esetben, ha valamilyen érzelmet vált ki, ilyen módon egy napilap valóban tekinthető műalkotásnak, egy olyan valóságkonstruáló médiumnak, amely egyfajta rendet teremt az aznapi tapasztalat rendtelenségében.

Moles felteszi, hogy a befogadás során alkalmazunk bizonyos módszereket, amelyek lehetővé teszik az esztétikai és szemantikai megkülönböztetését. Ilyen módszer a *vágás*, amikor az esztétikai dimenziót folyamatosan romboljuk a befogadás során, így jutva el a tisztán szemantikaihoz.¹¹⁹ Amennyiben valóban működik ilyen tudatfunkció, akkor erre Mikszáth szövege kiválóan játszott rá, hiszen ennek a vágásfunkciónak az akadályozása révén tudja folyamatosan fenntartani az érdeklődést, illetve egyfajta bizonytalanságot, ami további olvasásra készítet. Ennek kapcsán érdemes még szóba hozni a *periodicitás* fogalmát is, amire – Moles szerint – valamennyi időbeli struktúra épít.¹²⁰ Igaz, hogy ez a megközelítés a zenére és beszédre vonatkozó kutatások során alakult ki, nem látom problematikusnak alkalmazását egy folytatásokban megjelenő regény esetében sem. Az Országos Hírlap vonatkozásában különösen azért érdekes mindez, mert érzékelhetővé teszi, hogy milyen módon fonódnak össze a *szórakoztatás* (irodalom), a *hírek-tudósítások* (politika, közélet) és a *reklám* (üzleti élet) *programterületei*, és hoznak létre egy luhmanni értelemben vett tömegmédiumot,¹²¹ amelynek megjelenését éppen a tárcaregény „műfajával” is összefüggésbe hozták már.¹²² Az egyféséleg (hírek), illetve a teljesen szabálytalan ismétlés (a regény rendszertelen közlése) nem váltott volna ki ilyen mértékű várakozást, és így nem szerzett volna (minthogy így sem szerzett) kellő létszámú előfizetőt. Tehát a *periodicitás* – Moles szerint három-négy ismétlés után – felkelti a várakozás érzését, amely „nem bizonyosság, hanem remény, pontosabban nem más, mint egy előző sorozatra alapozott fogadás.”¹²³ Így alakul ki az a befogadói magatartás, amely – nem ugyan ezen az esztétikai nívón, de – a mai médiumok sorozatpolitikáját is meghatározza, és amelynek ingerlésével már Mikszáth is élt.¹²⁴ Ez a befogadói magatartás alapvetően az ember időbeliségével áll kapcsolatban. Az idő tagolása pedig egyidős az emberrel, aki szereti tudni a dolgok kiszámíthatóságát, amit az sem ás alá teljesen, ha néha rá-cáfol a valóság (nem szerepel a regény a lapban, elmarad a vetítés), vagy tudja, hogy véget fog érni (újra kitornek a hősök), és elkezdí az időt a benne megjelenő üzenettel

¹¹⁸ MOLES, *I. m.*, 165.

¹¹⁹ *Uo.*, 169.

¹²⁰ *Uo.*, 92.

¹²¹ Vö. LUHMANN, *I. m.*, 5., 7. és 8. fejezetekkel, valamint *Uo.*, 9–10.

¹²² Lásd HANSÁGI, *A mediális környezet...*, 304.

¹²³ MOLES, *I. m.*, 94. Hozzáteszem, hogy ezen érzés felkeltésével, és a rövidebb részek közlésével – minden valószínűség szerint – egy sokkal intenzívebb olvasói magatartást tudott kialakítani.

¹²⁴ A tördeléssel felülírt fejezetekkel kapcsolatban érdemes megfigyelni, hogy a napilapban általában egy eseménysor kellős közepén van megszakítva a szöveg, szemben a fejezetcímek tagoló funkciójával: például Zrínyiék megrohanják a vonatot, támadás („Jézus!”)... vágás... következő kép (másnap): már megtörtént a támadás, a narrátor megnyugtatja az olvasót, senkinek nem esett komoly baja. Lásd OH 1898. február 15. – február 16.

mérni. Az Országos Hírlap viszonylatában ez azt jelenti, hogy egy lapszám (üzenet) megfelel egy napnak.¹²⁵

A jelenkori Mikszáth-recepcióban is feltűnt egy olyan megközelítés, amely az egy témának kétszeri feldolgozását, mint jellegzetesen mikszáthi szövegkompozíciós eljárást dolgozza fel.¹²⁶ Az *Új Zrínyiászb*n is egy témáról van szó, a magyar jelen politikai életéről, amelyről két leírás születik: egy külső referenciára apelláló hírszerű és egy deklaráltan önreferenciális fiktív-ironikus. Sajátos különbség azonban a fent hivatkozott tanulmányban vizsgált Mikszáth szövegekhez képest, hogy itt nem pusztán tematikai azonosság áll fenn, hanem összeköti a szövegeket a papír szigorú materialitása is.

Bár tisztában vagyok vele, hogy egy médium megértése – befogadóként – lehetetlenség, hiszen éppen a médium teremti meg a maga sajátos megértésillúzióját,¹²⁷ külső megfigyelőként remélem sikerült érzékeltetnem, hogy azon a korszakküszöbön, amit Kittler talán kissé sematikusán 1900-ra tett, milyen új mediális lehetőséget nyitott meg egy, azóta kanonizált magyar regényszöveg, amely már akkor is ironikusan reflektált a tömegmédia önreferenciális jellegére, mikor visszairta magát oda, ahol tulajdonképpen elkezdődött:

Gábrriel bán lelkét két tized magával
Földrül fölemelé gyönyörű szárnyával...¹²⁸

¹²⁵ Az tárcaregény szerepeltetésének, illetve a lapból való kimaradásának tudatos eljárásával már Jókainál is találkozhatunk, mint a fogyasztói érdeklődés felcsigázásának eszközüvel. Ezzel kapcsolatban lásd HANSÁGI, *A mediális környezet...*, 315. Az *Egy magyar nábob* sajátos, tárcaközlésből adódó szerkezetével kapcsolatban pedig lásd SZAJBÉLY, *I. m.*, 148–157.

¹²⁶ HAJDU, *Csak egyet, de kétszer*.

¹²⁷ VÖ. LŐRINCZ, *I. m.*, 156.

¹²⁸ OH 1898. április 14., 3. Ahol a bán titulus véleményem szerint – mint a *Szigeti veszedelem* minden más helyén – Zrínyire, és nem Gábor arkangyalra vonatkozik. VÖ. EISEMANN, *I. m.*, 63.